

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С. Макаренка

Осипова Т.О.

Латинська мова

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Частина 1

Для студентів
факультету іноземних мов
педагогічних університетів

Суми
СумДПУ ім. А.С. Макаренка
2004

УДК 811.124.02 (075.8)

ББК 81.461 я73

О 74

Друкується згідно з рішенням вченої ради

Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

Рецензенти: кандидат філологічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка **Гаврило Л.М.;**

кандидат філологічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка **Ярова А.Г.;**

кандидат біологічних наук, доцент Сумського національного аграрного університету **Баштовий М.Г.**

Т.О.Осипова.

О 74 Латинська мова. Навчальний посібник. Ч. 1. Для студентів факультету іноземних мов педагогічних університетів. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004.- 120 с.

Навчальний посібник містить теоретичний матеріал основного курсу латинської мови з фонетики та морфології, в ньому до кожної граматичної теми додаються таблиці, лексичний мінімум, крилаті вирази, адаптовані навчальні тексти і вправи, які розвивають, поглиблюють і закріплюють набуті теоретичні знання.

Посібник призначений для студентів гуманітарних факультетів університету, а також може використовуватися учнями шкіл, гуманітарних коледжів, ліцеїв та гімназій.

УДК 811.124.02 (075.8)

ББК 81.461 я73

© Осипова Т.О., 2004

© СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004

Латинська мова (*lingua Latina*) – це мова італійського племені латинів, яке населяло в 1 тисячолітті до н.е. невелику область Центральної Італії Лацій (*Latium*), центром якої було поселення Рим.

Латинська мова поряд з іншими мовами (слов'янськими, балтійськими, германськими, індійськими, грецькою та ін.) належить до сім'ї індоєвропейських мов. За багатовікову історію вона зазнала чималих змін у своєму розвитку:

1) це жива розмовна мова;

2) це мова вчених, письменників, дипломатів, законодавців, школи, церкви (після падіння Римської імперії в 476 р. н. е.);

3) зараз – це мова медицини та міжнародної наукової термінології. Цілий ряд наук і досі користується латинськими термінами.

У сучасних мовах різних народів часто вживаються латинські прислів'я, приказки, крилаті вислови видатних державних діячів Давнього Риму й античної культури.

Латинська мова як навчальна дисципліна вивчається в більшості вищих освітніх закладів України гуманітарного, медичного, біологічного та аграрного профілю.

Даний посібник складається з 14 лекцій, матеріал яких дозволить набути навички правильного говоріння, здатність розуміти тексти, перекладати з латинської мови на українську, правильно читати й писати.

Розділи посібника побудовані за схемою: розкриття теми латинської граматики, вправи для самостійної роботи й закріплення матеріалу, лексичний мінімум, крилаті вирази пізнавального та виховного характеру.

Також у посібнику подані тексти для читання й перекладу, підсумковий блок “Контрольні роботи”, де згруповано 4 варіанти завдань та словник крилатих виразів.

Вивчення латинської мови сприятиме глибшому розумінню явищ культури та вивченню іноземних мов: французької, англійської, німецької, іспанської тощо.

GAUDEĀMUS (*Carmen scholasticum*)

Gaudeāmus igītur,
Iuvenes dum sumus!
Post iucundam iuventūtem,
Post molestam senectūtem,
Nos habēbit humus!

Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur;
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemīni parcētur!

Vivat Academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!

Vivant omnes virgines
Graciles, formōsae!
Vivant et mulieres
Tenerae, amabiles,
Bonaе, laboriōsae!

Vivat et respublica
Et qui illam regit!
Vivat nostra civitas,
Maecenatum caritas,
Quae nos hic protegit!

Pereat tristitia,
Pereant dolōres
Pereat diabōlus
Quivis antiburschius
Atque irrisōres!

Погуляймо, юнаки,
Поки в нас є сила.
Мине молодість щаслива,
Мине старість докучлива,
Вкриє нас могила.

Ми не довго живемо,
Швидко вік минає.
Смерть, не гаючись, прилине,
Без розбору всіх поглине –
Смерть жалю не знає!

Хай живуть нам вузи всі,
Вся наша еліта:
Професори і доценти,
Аспіранти і студенти,-
“Многая ім літа!”

Хай дівчата всі живуть,
Негорді, красиві,
Хай живуть нам молодиці,
Наші любі, ніжнолиці,
Добрі, не лінивi!

Хай живе республіка
Й той, хто управляє;
Хай живе наша спільнота
Й благодійників щедрота,
Що про всіх нас дбає.

Всякий смуток геть від нас,
Песимізму досить;
Всякий біс нехай сконає,
Що студентам не сприяє,
На глум їх підносить!

Переклад М.Білика.

Гаудеамус – популярна і нині середньовічна студентська життєстверджуюча пісня латинською мовою. Створена студентами Гейдельберзького університету в кінці 14 ст., стала міжнародним гімном студентів. Нинішнього вигляду надав їй 1781 року мандрівний поет К.В.Кіпдерлебен.

Lectio prima.

“Nulla est disciplina sine lingua Latina”.

Латинський алфавіт

Позначення літери	Назва	Вимова	Приклади	Транскрипція
A a	а	а	avis	авіс
B b	бе	б	bonus	бонус
C c	це	к, ц	cito, caput	ціто, капут
D d	де	д	decem	децем
E e	е	е	ego	его
F f	еф	ф	femina	феміна
G g	ге	г	gutta	гутта
H h	га	г	homo	гомо
I i	і	і	iodum, infarctus	йодум, інфарктус
K k	ка	к	kalendae	календе
L l	ель	л	lupus	люпус
M m	ем	м	memoria	меморіа
N n	ен	н	nomen	номен
O o	о	о	opera	опера
P p	пе	п	populus	популюс
Q q	ку	к	aqua	аква
R r	ер	р	rosa	роза
S s	ес	с, з	nasus	назус
T t	те	т	terra	терра
U u	у	у	suus	суус
V v	ве	в	via	віа
X x	ікс	кс	lex	лекс
Y y	іпсилон	і	lyra	ліра
Z z	зета	з	zona	зона

У латинському алфавіті 24 букви.

Виникнення латинського алфавіту датують 7 ст. до н.е.; його прототипом було етруске письмо, котре, у свою чергу, вважається відгалуженням західного варіанту грецького письма.

Первісно латинський алфавіт складався з 21 літери. З часом виникла потреба транслітерації широко запозичених грецьких слів, і у латинському алфавіті з'являються дві літери грецького алфавіту: **y** та **z**. Буква **K k** була архаїчною вже в класичний період і зустрічається лише в кількох словах. У середньовіччі в латинський алфавіт ввели букву **j** (йота) для позначення звука “й” на початку слова і складу перед голосним. **J** (йота) входить до алфавіту західноєвропейських мов, іноді подається також у підручниках латинської мови.

ВИМОВА ГОЛОСНИХ ТА ДИФТОНГІВ

Кожна з голосних літер позначала два звуки, з яких один довгий, а другий короткий. Довгі позначаються знаком довготи (-), короткі – знаком короткості (◡): **ā, ă, ō, ǒ, ē, ě, ū, ŭ, ī, ĭ, ŷ, ỹ**. **I** перед голосним на початку слова і складу читається як приголосний звук “й”: *ianua* (йануа) – двері, *iesur* (йесур) – печінка, *iodium* (йодум) – йод, *ius* (йус) – право. **Y** читається як голосний “і”, зустрічається в запозиченнях з грецької: *lyra* (ліра) – ліра, *pyramis* (піраміс) – піраміда, *symposium* (сімпозіум) – симпозіум, *larynx* (лярінкс) – гортань, *clisma* (клізма) – клізма.

У латинській мові є диграфи (сполучення двох голосних, що становлять один склад):

au	[au]	<i>Aurōra</i>	[Аурора]	-	Аврора;
eu	[eu]	<i>Eurōpa</i>	[Еуропа]	-	Європа;
ae	[e]	<i>Aetna</i>	[Етна]	-	Етна;
oe	[e]	<i>Oedīpus</i>	[Едіпус]	-	Едіп.

Якщо сполучення **ae**, **oe** читати окремо, то над другим голосним ставиться знак (ē) або (ë): *poēta* [поета] – поет, *aēr* [аер] – повітря.

ВИМОВА ПРИГОЛОСНИХ ТА БУКВОСПОЛУЧЕНЬ

C c передає два звуки “ц” і “к”. Як “ц” вона читається перед **e, i, y, ae, oe**, в усіх інших випадках як “к”: Caesar (Цезар) – Цезар, civis (цівіс) – громадянин, carus (карус) – дорогий, cor (кор) – серце.

H h читається як українське “г”: haec (гек) – ця.

G g вимовляється як українське “г” (ганок): gutta (гутта) – крапля.

L l читається м’яко: lupus (люпус) – вовк, labor (лябор) – робота.

Q q уживається лише у сполученні з “u” і вимовляється як “кв”: quinque (квінке) – п’ять, aqua (аква) – вода.

S s вимовляється як “с”: scribo (скрібо) – я пишу, singularis (сінгуляріс) – однина; у позиції між голосними вона читається як “з”: rosa (роза) – роза, prosilio (прозіліо) – я вириваюсь.

X x вимовляється як “кс”: radix (радікс) – корінь, rex (рекс) – цар; у позиції між голосними вона читається як “гз”: exemplar (егземпляр).

СПОЛУЧЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Ngu перед голосним вимовляється як “нгв”: lingua (лінгва) – мова, перед приголосним – як “нгу”: angulus (ангулюс) – кут.

Su перед голосним вимовляється як “св”: suavis (свавіс) – приємний, але у слові suus читається як (суус) – свій.

Ti перед голосним у ненаголошеному складі вимовляється як “ці”: lectio (лекціо) – урок, natio (націо) – нація; але у сполученнях **sti, xti, tti**, у наголошеному складі і у словах грецького походження **ti** вимовляється як “ті”: mixtio (мікстіо) – я змішую, bestia (бестіа) – тварина, Miltiades (Мільтіадес) – Мільтіад (переможець у битві з персами під Марафоном у 490 р. до н.е.).

Ch - [x]: schola (схоля) – школа;

Rh - [p]: rhetor (ретор) – ритор;

Ph - [f]: phisika (фізіка) – фізика, природознавство;

Th - [t]: theatrum (театрум) – театр.

Ці сполучення з **h** зустрічаються у словах грецького походження.

ПРАВИЛА НАГОЛОСУ

1. У латинських словах склади рахують від кінця слова: da-tī-vus.

3 2 1

2. У латинській мові наголос не ставиться на першому складі від кінця слова.

3. Наголос у латинській мові ставиться на другому складі від кінця слова, якщо цей склад довгий (знак довготи **ā, ō**), і на третьому – якщо другий склад короткий (**ă, ǒ**).

Склади можуть бути довгими за природою і за положенням.

4. Другий склад довгий, якщо після голосного другого складу від кінця слідує дві або більше приголосних, “**x**” або “**z**” (positione longa – довгота позиційна):

in-stru-men-tum, Bel-la-don-na, re-fle-xus.

5. Другий склад довгий, якщо він виражений дифтонгом: сое-na, au-rum, praе-sens, cau-sa, sae-pe.

6. Другий склад довгий, якщо над голосною другого від кінця складу ставиться знак довготи (natūra longa – довгий за природою): na-tū-ra, fu-tū-rus, fes-tī-no, a-mī-cus.

7. Другий склад короткий, якщо над голосною другого складу від кінця стоїть знак короткості (знак короткості **ă, ǒ**), і наголос ставиться на третій від кінця склад: do-mī-nus, in-sŭ-la, in-cŏ-la.

8. Склад короткий, якщо після голосної передостаннього складу (другого складу) стоїть друга голосна, або “**h**”, тобто “Vocalis ante vocalem brevis est” (Голосна перед голосною коротка): na-ti-o, lec-ti-o, Mar-ti-us, a-qua-ri-um.

Вправа № 1. Прочитайте, поясніть місце наголосу:

- a) pactum, cultūra, collēga, nescio, incognitus, centūra, cancer, discussio, circīter, caesūra, cellūla, homo, hortus, gratia, patricius, agitātor, globus, historia, genēsis, Helēna, Hercūles, Herodōtus, salentium, fabūla, leo, lac, nasus, suavis, casus, aurum, causa, aera, aēr, Oceānus, poēta, coēgi, symposium, Labirynthus, dynastia, aqua, antiquus, aquaeductus, quasi, uxor, reflexio, proximus, lexis, iustus, argumentum, incōla, occīdo, occīdo, edūco, edūco.
- b) Marcus Tullius Cicēro, Publius Ovidius Naso, Gaius Valerius Catullus, Titus Livius, Publius Cornelius Tacītus, Gaius Iulius Caesar. Fontes historiae Romanōrum et Graecōrum. Senatus populusque Romanus (SPQR).

Вправа № 2. Прочитайте латинські назви місяців:

Ianuarius (січень) – назва від імені бога Януса; Februarius (лютий) – місяць очищень та спокутих жертв; Martius (березень) – від імені Марса, бога війни; Aprilis (квітень) – на честь богині Венери; Maius (травень) – від імені бога родючості Маюса; Iunius (червень) – від імені Юнони, богині подружжя; Iulius (липень) – на честь імператора Юлія Цезаря; Augustus (серпень) – на честь імператора Октавіана Августа; September (вересень) – сьомий (спочатку римляни ділили рік на десять місяців; рік починався першого березня, звідки вересень – сьомий місяць); October (жовтень) – восьмий; Novemder (листопад) – дев’ятий; December (грудень) – десятий.

Вправа № 3. Запам’ятайте латинські вислови:

1. Historia est magistra vitae. - Історія – наставниця життя.
2. Scientia potentia est. - Знання – це сила.
3. Experientia est optima magistra. - Досвід – ось найкращий учитель.
4. Nulla est doctrina sine lingua Latina. – Немає науки без латини.
5. Historia est schola vitae.- Історія – школа життя.
6. Persona grata. - Повноважна особа.
7. Terra incognita. - Невідома земля (непізнане).
8. In memoriam. - На спомин.

9. Pericūlum est in mora. - Небезпека в зволіканні.

Вправа № 4. Прочитайте і перекладіть слова. Поясніть вимову окремих букв:

Rosa, medicus, praemium, metallum, persona, aër, Luna, medicina, caput, iodum, lingua, angūlus, substantivum, suavis, repetitio, chirurgia, charta, phosphorus, theatrum, rheum, schema, sex, thea, initium, navigatio.

Вправа № 5. Прочитайте, переписіть, вставте пропущені букви:

Ling...a, antiq...us, p...ilosop...us, vi...toria, lec...io, repeti...io, experi-
en...ia, medi...ina, e...emplum.

Вправа № 6. Напишіть латинськими буквами:

Аква, медікаментум, лінгва, льонгус, субстантивум, інітіум, ностра, ляті-
на, суус, Овідіус, роза, візус, ліра, радікс, кор, свавіс, карцер.

Вправа № 7. Назвіть походження імен в українській мові:

Віта, Юлія, Сергій, Віктор, Роман, Вікторія, Віталій.

Lectio secunda.

Littëra scripta manet.

МОРФОЛОГІЯ. ЧАСТИНИ МОВИ

У латинській мові існує 10 частин мови.

1. Substantivum - іменник.
2. Adiectivum - прикметник.
3. Verbum - дієслово.
4. Pronomen - займенник.
5. Numerale - числівник.
6. Adverbium - прислівник.
7. Praepositio - прийменник.

8. Coniunctio - сполучник.
 9. Interiectio - вигук.
 10. Particūla - частка.

ІМЕННИК (NOMEN SUBSTANTIVUM)

1. Загальні відомості про іменник: рід, число, відмінок, відміна.
2. Словникова форма запису іменників.
3. Визначення відміни, роду.
4. 1 відміна іменників.

1. Рід - genus masculinum (m) – чоловічий рід;
 genus femininum (f) - жіночий рід;
 genus neutrum (n) - середній рід.

2. Число - numerus singularis (sing.) – однина;
 numerus pluralis (plur.) – множина.

3. Відмінок (casus):

- Nominativus (Nom.) - називний: хто? що?
 Genetivus (Gen.) - родовий: чий? чия? чие? кого? чого?
 Dativus (Dat.) - давальний: кому? чому?
 Accusativus (Acc.) - знахідний: кого? що? куди?
 Ablativus (Abl.) - місцевий, орудний: ким? чим? де? коли? від кого?
 Vocativus (Voc.) - клична форма.

У латинській мові п'ять відмін.

N.B! Відміна визначається по закінченню родового відмінка однини (**genetivus singularis**). Рід іменника визначаємо по закінченню називного відмінка однини (**nominativus singularis**).

Таблиця: Визначення відміни

Відміна	Словникова форма	Закінчення в G.sing.	Переклад
1	terra, ae, f	ae	земля
2	amīcus, i, m	i	друг

3	nomen, ĩnis, n	is	ім'я
4	fructus, us, m	us	фрукт
5	spes, ěi, f	ěi	надія

У словниках кожен іменник подається у двох формах: **Nom. sing.** та **Gen.sing.**, при цьому родовий відмінок подається скорочено і вказується рід (**m, f, n**).

ПЕРША ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (DECLINATIO PRIMA SUBSTANTIVŌRUM, основа на ā)

До 1 відміни належать іменники жіночого роду, які в **Nom. sing.** мають закінчення –**ā**, а в **Gen. sing.** –**ae**, наприклад:

Magistra, trae, f – вчителька
vita, ae, f – життя
culpa, ae, f – вина
patria, ae, f – батьківщина
silva, ae, f – ліс
fabŭla, ae, f – оповідання
stella, ae, f – зірка
gutta, ae, f – крапля

До 1 відміни належать як винятки іменники чоловічого роду, які вказують на особу чоловічої статі, заняття чи етнічну належність:

nauta, ae, m – моряк
agricŏla, ae, m – землероб
pirata, ae, m – пірат
oculista, ae, m – окуліст
collěga, ae, m – товариш
poěta, ae, m – поет
incŏla, ae, m – житель
Scytha, ae, m – скіф
Persa, ae, m – перс.

N.B! Основу іменника визначаємо, відкинувши закінчення в родовому відмінку однини (Gen. sing.) –**ae; -i; -is; -us; -ēi**.

Щоб провідміняти іменник, треба до основи додати відмінкові закінчення.

Відмінювання іменника здійснюється за допомогою його практичної основи, до якої додаються відмінкові закінчення (для кожної відміни – різні). Практичну основу іменника (тобто його незмінювану частину) отримуємо, якщо від форми слова у Gen. sing. (родового відмінка однини) відкинемо закінчення. Отже, необхідно завжди знати форму не тільки називного, але й родового відмінка.

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників 1 відміни

	Singularis			Pluralis		
		f	m		f	m
Nom.	ă	silvă	poētă	ae	silvae	poētae
Gen.	ae	silv-ae	poēt-ae	ārum	silvārum	poētārum
Dat.	ae	silvae	poētae	is	silvis	poētis
Acc.	am	silvam	poētam	as	silvas	poētas
Abl.	ā	silvā	poētā	is	silvis	poētis
Voc.	ă	silvă	poētă	ae	silvae	poētae
		silva, ae, f	poēta, ae, m			

ПЕРША ВІДМІНА ПРИКМЕТНИКІВ (DECLINATIO PRIMA ADIECTIVŌRUM)

За 1 відміною відмінюються прикметники жіночого роду в називному відмінку однини (**Nom. sing.**) із закінченням –**a**. Прикметники узгоджуються з іменниками в роді, числі, відмінку.

N.B! Основа прикметника визначається за формою жіночого роду шляхом відкидання закінчення -a у називному відмінку однини (**Nom. sing.**). Словникова форма прикметників подається так:

magnus, a, um - великий, а, е (magna - велика)
longus, a, um - довгий, а, е (longa - довга)

bonus, a, um - добрий, а, е (bona - добра)
 miser, -era, -erum - бідний, а, е (misera - бідна)
 niger, -gra, -grum - темний, а, е (nigra - темна)

Таблиця: Відмінкові закінчення прикметників 1 відміни

	Singularis		Pluralis	
Nom.	tunică	albă	tunicae	albae
Gen.	tunicae	albae	tunicarum	albarum
Dat.	tunicae	albae	tunicis	albis
Acc.	tunicam	albam	tunicas	albas
Abl.	tunicā	albā	tunicis	albis
Voc.	tunică	albă	tunicae	albae

tunica, ae, f - туніка

albus, a, um - білий, а, е.

Відмінювання допоміжного дієслова sum, esse, - , fui (бути) в теперішньому часі (praesens indicativi):

Sing. 1. sum	- я є	Pl. 1. sumus	- ми є
2. es	- ти є	2. estis	- ви є
3. est	- він, вона, воно є	3. sunt	- вони є

В українській мові допоміжне дієслово-зв'язка пропускається, а в латинській мові воно обов'язкове.

ВЕЛИКА БУКВА

У латинській мові велика буква вживається на початку речення, у власних іменах, назвах народів, місяців і похідних від них прикметників і прислівників: Roma (Рим), Romānus (римський), Latīnus (латинський), Latīne (полатині), Aprilis (квітень), Eurōpa (Європа).

Вправа № 1. Визначте тип відміни іменників:

Causă, ae, f – казус, відмінок; mons, montis, m - гора; exercitus, us, m - військо; res, rēi, f - справа; pirātā, ae, m - пірат; amor, -ōris, m - любов; Aesopus, i, m - Езоп; negotium, ii, n - робота; liber, -bri, m - книга; caecitas, -ātis, f - сліпота; cură, ae, f - турбота; dolus, i, m - обман; facies, ēi, f - обличчя; fur, furis, m - крадій; equus, us, m - кінь; femină, ae, f - жінка; homo, - ĩnis, m - людина; dies, diēi, m, f - день.

Вправа № 2. Провідмінійте словосполучення:

Tua magistra bona - твоя добра вчителька;
vestra victoria clara - ваша славна перемога;
mea rosa pulchra - моя красива троянда.

Вправа № 3. Визначте відмінок та число іменників 1 відміни:

Magistrae, linguā, terris, vitārum, fortūnă, bestiae, victoriam, arenārum, analogiis, ignaviam, natūrā, regūlae, tabūlis, umbras, veniam, pugnas, tabūlae, poētas.

Подайте всі можливі переклади цих слів.

Вправа № 4. Прочитайте текст і перекладіть:

De terris Eurōpae

In Eurōpā multae terrae sunt: Italia, Graecia, Germania, Britania, Gallia, Polonia, Bohemoslovenia, Scotia, Ungaria, alias Pannonia, Hispania, Belgia, Helvetia, Romania et multae aliae. Patria nostra est Ukraina. Patria nostra est terra magna et pulchra. Historiae patriae nostrae clara est.

De Italiā

Lingua Latina est lingua antiqua. Italia est terra Eurōpae et patria linguae Latīnae. Roma est in Italiā. Lingua Latina est lingua poētārum Romae antiquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est. Sicilia est magna insūla Eurōpae inter Italiam et Afrīcam sita. In orā Siciliae est Aethna. Nota est audacia nautārum Romanōrum. Roma clara est doctrina et littēris.

Вправа № 5. Перекладіть латинською:

1. Наша Батьківщина – велика і славетна країна. 2. Слава стародавнього Риму велика. 3. Стародавній Рим – це батьківщина поетів та філософів.

Вправа № 6. Поставте правильну форму допоміжного дієслова sum, esse, - , fui (бути):

1. Schola ... via scientiārum. 2. Roma ... in Italiā. 3. Puellae Romanae pulchrae 4. Philologia et philosophia doctrinae clarae 5. In silvis ... bestiae. 6. Incōlae insulārum nautae 7. Minerva ... dea pugnārum. 8. Europa et Asia ... terrae. 9. Gloria Romanae antiquae magna 10. Mea patria magna et clara

Вправа № 7. Користуючись словником, напишіть повну словникову форму іменників і визначте тип відміни:

Ordo, patria, lex, amīca, fides, пох, aurum, puella, homo, fructus, tempus, concordia, senātus, dies, ora, navis, onus, opera, malum, lux, gelu, fons.

Вправа № 8. Назвіть слова в українській мові (англійській, німецькій, французькій), які походять від латинських слів:

Vita, victoria, scientia, agricōla, nauta, lingua, poēta, terra, aqua, antiqua, patria.

Вправа № 9. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Persona non grata. - Неповноважна особа, небажана особа.
2. Tabūla rasa - Чиста дошка.
3. Ad Kalendas Graecas. - До грецьких календ (тобто ніколи , бо календи – перше число кожного місяця – існували лише у римському календарі).
4. Pro forma. - Заради форми, формально.
5. In memoriam. - На спомин.
6. Ibi bene – ibi patria. - Там батьківщина – де добре (кредо космополітизму).
7. Ex privata industria. - З власної ініціативи.
8. Alea iacta est. - Жереб кинуто.
9. Nota bene! (N.B!). - Зазнач добре! (Це важливо, зверни увагу!).

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

alius, alia, aliud - інший, а, е	iactus, а, um - кинутий, а, е
ad (з асс.) - до, для	ibi - тут
analogia, ае, f - аналогія	idioma, -atis, f - мова
arena, ае, f - пісок; арена (цирку)	ignavia, ае, f - слабкість
Belgia, ае, f - Бельгія	in (з асс., abl.) - в, на
bene - добре	industria, ае, f - працездатність
bestia, ае, f - звір; тварина	Iulius - липень
Bohemoslovenia, ае, f - Чехословаччина (латинізована назва)	Iunius - червень
bonus, а, um - добрий, а, е	magnus, а, um - великий, а, е
Britania, ае, f - Британія	multus, а, um - численний, а, е
clarus, а, um - славний, а, е	notus, а, um - відомий, а, е
de (з Abl.) - про	pro (праер. з Abl.) – для, замість
et (coniunct.) - і	pugna, ае, f - бій, битва
e (ex) - з, із, з-поміж	regula, ае, f - правило
forma, ае, f - форма	silva, ае, f - ліс
fortuna, ае, f - щастя, доля	umbra, ае, f - тінь
galea, ае, f - шолом	unda, ае, f - хвиля
gloria, ае, f - слава	Ungaria, ае, f - Угорщина
gratus, а, um - вдячний, приємний	

Lectio tertia.

Verbum movet, exemplum trahit.

ДІЄСЛОВО (VERBUM)

1. Загальні відомості про дієслово.
2. Наказова форма (Imperatīvus).

Граматичні категорії дієслова:

Особа (persōna):	1. Persōna prima - перша 2. Persōna secunda - друга 3. Persōna tertia - третя
Число (numērus):	1. Singulāris - (S.) - однина 2. Plurālis - (Pl.) - множина
Час (tempus):	1. Praesens - теперішній 2. Imperfectum - минулий недоконаний 3. Perfectum - минулий доконаний 4. Plusquamperfectum - давноминулий доконаний 5. Futūrum 1 (primum) - майбутній недоконаний 6. Futūrum 2 (secundum) - майбутній доконаний
Стан (genus):	1. Actīvum - активний 2. Passīvum - пасивний
Спосіб (modus):	1. Indicatīvus - дійсний 2. Imperatīvus - наказовий 3. Coniunctīvus - умовний
Дієвідміна (coniugatio):	1. Coniugatio prima 2. Coniugatio secunda 3. Coniugatio tertia 4. Coniugatio quarta
Інші форми дієслова:	
Infinitīvus	- інфінітив (неозначена форма)
Participium	- дієприкметник
Gerundīvum	- віддієслівний прикметник (герундив)
Gerundium	- віддієслівний іменник (герундій)
Supinum	- віддієслівний іменник середнього роду (супін)

N.B! Латинське дієслово має чотири дієвідміни. Належність дієслова до дієвідміни визначається за кінцевим звуком його основи. Основу

інфекта визначають, відкинувши від форми інфінітива (*infinitivus praesentis activi*) закінчення *-re* (у 1, 2, 4 дієвідмінах) та *-ēre* (у 3 дієвідміні).

Таблиця: Визначення основи інфекта та дієвідміни у дієслів

Infinitivus praesentis activi	Основа інфекта	Кінцевий голосний/приголосний	Дієвідміна	Переклад
amāre	amā-	ā	1	любити
curāre	curā-	ā	1	лікувати
ornāre	ornā-	ā	1	прикрашати
studēre	studē-	ē	2	вчити
tacēre	tacē-	ē	2	мовчати
docēre	docē-	ē	2	навчати
legēre	leg-	приголосний	3	читати
scribēre	scrib-	приголосний	3	писати
dicēre	dic-	приголосний	3	говорити
audīre	audī-	ī	4	слухати
punīre	punī-	ī	4	карати
servīre	servī-	ī	4	служити

Усі слова в словнику записуються в чотирьох основних формах.

Таблиця: Основні форми дієслова

Praesens indicatīvi activi (1 sing.)	Perfectum indicatīvi activi (1 sing.)	Supinum	Infinitivus praesentis activi
amo – я люблю	amāvī – я полюбила	amātum	amāre
studeo – я вчу	studuī – я вивчила	-	studēre
lego – я читаю	legī – я прочитала	lectum	legēre
capio – я беру	cepi – я забрала	captum	capēre
audio – я слухаю	audīvī – я вислухала	audītum	audīre

Проте в словнику слова записуються в 4-х формах у скороченому вигляді:

amo, -āvī, -ātum, -āre - любити

studeo, -uī, - , -ēre - вчити

lego, legi, lectum, -ēre - читати

audio, -īvi, -ītum, -īre - слухати

Так, усі дієслова ми повинні вивчати, як вони записані у словнику в 4-х формах.

N.B! Щоб знайти основу дієслова в кожній основній формі, треба відкинути закінчення:

Таблиця: Визначення основ дієслів

ОСНОВА						
Інфекта		Перфекта		Супіна		
1	amā-	-re	amāv-	-i	amāt-	-um
2	studē-	-re	studu-	-i	-	
3	leg-	-ēre	leg-	-i	lect-	-um
4	audī-	-re	audīv-	-i	audīt-	-um

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ (MODUS IMPERATĪVUS)

Imperativus praesentis activi має 2-у особу однини і 2-у особу множини. 2-а особа однини утворюється шляхом відкидання закінчення **-re** у чотирьох дієвідмінах у формі інфінітива (infinitivus praesentis activi); у 2-й особі множини до основи дієслів 1, 2, 4 дієвідміни додається закінчення **-te**, у 3 дієвідміні – **ite**.

Таблиця: Утворення наказового способу

Infinitivus praesentis activi	Основа інфекта	2 sing. imperatīvus	2 plur. imperatīvus
1 amāre	amā-	ama - люби	amāte - любіть
1 ornāre	ornā-	orna –прикрашай	ornāte – прикрашайте
2 studēre	studē-	stude - вчи	studēte - вчіть
2 tacēre	tacē-	tace - мовчи	tacēte - мовчіть
3 legēre	leg-	legē - читай	legīte - читайте
3 scribēre	scrib-	scribē - пиши	scribīte - пишіть

4 audīre	audī-	audi - слухай	audīte - слухайте
4 punīre	punī-	puni - карай	punīte - карайте

N.B! Дієслова 3 дієвідміни в 2-й особі однини: dicēre – dic (говори), ducēre – duc (веди), facēre – fac (роби), 2-га особа множини утворюється за правилом: dicīte (говоріть), ducīte (ведіть), facīte (робіть).

Imperativus futūri утворює форми 2 і 3 особи однини шляхом додавання до основи інфекта закінчення –**to**, 2-га особа множини – **tote**, в 3-й особі множини –**nto** (в 4-й дієвідміні –**unto**).

Наприклад: punīre - карати

2 s. punito - ти повинен карати

3 s. punito - він повинен карати

2 pl. punitote - ви повинні карати

3 pl. puniunto - вони повинні карати

Заперечні форми наказового способу утворюються за допомогою дієслова *nolo* (не хочу; не бажаю):

2 особа однини - noli

2 особа множини - nolīte

Наприклад: scribēre - писати

2 sing. - noli scribēre (не пиши)

2 plur. - nolīte scribēre (не пишіть)

Вправа № 1. Визначте по формі інфінітива, до якої дієвідміни належить кожне з дієслів, напишіть його основу та 1-у особу однини теперішнього часу:

Infinitivus praesentis activi	Переклад	Дієвідміна	Основа	1-а особа однини
ornāre	прикрашати	1	ornā-	orno-

Amāre кохати, audīre слухати, salutāre вітати, deligēre любити, цінувати, defendēre захищати, aperīre відкривати, parcēre щадити, pulsāre стукати, docēre

навчати, venīre ходити, vidēre бачити, mittēre посилати, laborāre працювати, vivēre жити, finīre закінчувати, pugnāre битися, debēre бути забов'язаним, мусити, cedēre відходити, поступатися, errāre помилятися, movēre рухати.

Вправа № 2. Утворіть інфінітив по формі 1-ї особи однини. Визначте тривалість (кількісну характеристику) кінцевого голосного основи інфекта. Утворіть наказовий спосіб від цих слів, перекладіть:

- 1 nomīno, veto, educo, muto, nesco, spero, laboro, canto;
- 2 debeo, iubeo, teneo, floreo, maneo, respondeo, moveo, suadeo;
- 3 credo, premo, pingo, cogo, divido, expono, cando;
- 4 finio, munio, reperio, audio, punio, servio, sentio.

Вправа № 3. Прочитайте і перекладіть:

Salvēte, amīcae studiosae! Bene laborā! Bene discē! Non cantāte! Credīte! Amā! Salvēte, magistra! Valēte! Sustīne et abstīne! Vivē valēque! Audī, scribē, legē! Exerce memoriam! Scribīte mihi, filiae! Pugnā pro patriā! Docēte! Noli tacēre! Nolīte credēre! Responde! Respondēte!

Вправа № 4. Перекладіть латинською:

Читайте! Пишіть! Вір! Жити – це мислити! Не помиляйтесь! Відчуйте! Співайте!

Вправа № 5. Подайте англійські (німецькі, французькі) слова-еквіваленти до таких латинських слів:

Demonstrāre (показувати), finīre (закінчувати), repetēre (повторювати), laborāre (працювати), studēre (навчатись), praescribēre (прописувати), audīre (слухати), conservāre (зберігати), vidēre (бачити).

Вправа № 6. Прочитайте і перекладіть граматичні терміни, вивчіть.

Verbum; modus indicatīvus; imperatīvus; coniunctīvus; genus activum et passivum; tempus; praesens indicatīvi activi; persōna prima, secunda, tertia; numērus singulāris et plurālis; coniugatio prima, secunda, tertia, quarta; infinitīvus praesentis activi et passivi; nominatīvus, genetīvus, datīvus, accusatīvus, ablatīvus, vocatīvus; declinatio prima substantivōrum.

Вправа № 7. Поясніть значення та латинське походження слів:

Декан, ректор, студент, форум, медик, юрист, адвокат, патріот, премія, екземпляр.

Вправа № 8. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Dividē et imperā! – Розділяй і володарюй!
2. Vivēre est militāre! – Жити – це боротися!
3. Festīna lente! – Поспішай повільно!
4. Errāre humanum est, stultum est in errore perserverare. – Помилятися властиво будь-якій людині, але наполягати на помилці властиво тільки дурневі.
5. Sapēre audi! – Зважся мислити!
6. Ne cede malis! – Не падай духом у нещасті.
7. Cogito ergo sum. – Я мислю, значить я існую.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

abstineo, ēre	- утримуватися	munio, īre	- укріплювати
amo, āre	- любити	muto, āre	- змінювати
audio, īre	- слухати	nam	- бо
canto, āre	- співати	nesco, āre	- вбивати
cogito, āre	- мислити	nomino, āre	- називати
cogo, ěre	- примушувати	pingo, ere	- малювати
convenio, īre	- сходитися	premo, ěre	- давити, топтати
credo, ěre	- вірити	punio, īre	- карати
curro, ěre	- поспішати	rugna, ae, f	- битва
debeo, ēre	- бути за-	reperio, īre	- знаходити

бов'язаним

describo, ěre - описувати	respondeo, ěre - відповідати
divido, ěre - розділяти	salveo, ěre - бути здоровим
educo, āre - виховувати	scribo, ěre - писати
erro, āre - помилятися	sentio, ĩre - відчувати
expono, ěre - викладати	servio, ĩre - служити
finio, ĩre - закінчувати	specio, ěre - дивитися
floreo, ěre - цвісти	spero, āre - сподіватися
galea, ae, f - шолом	statura, ae, f - будова тіла, статура
hasta, ae, f - спис	studiosa, ae, f - студентка
impedo, ěre - витрачати	suadeo, ěre - радити
impero, āre - наказувати	sustineo, ěre - підтримувати
iubeo, ěre - призначати	teneo, ěre - тримати, володіти
laboro, āre - працювати	veto, āre - забороняти
maneo, ěre - залишатися	valeo, ěre - мати силу
moveo, ěre - рухати	vita, ae, f - життя
	vivo, ěre - жити

Lectio quarta.

Non scholae, sed vitae discimus.

**ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЄСЛІВ
ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ
(PRAESENS INDICATĪVI ACTIVĪ)**

Praesens indicatĪvi activĪ утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень дієслів активного стану:

A c t i v u m

Sing. 1. –o	Plur. 1. –mus
2. –s	2. –tis
3. –t	3. –nt

Ці закінчення приймають дієслова всіх чотирьох дієвідмін в активному стані.

Таблиця: Утворення *praesens indicatīvi activi*

	1 дієвідміна	2 дієвід- міна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	ornāre	movēre	legēre	audīre
Sing. 1	orno (orna+o)	moveo	lego	audio
2	ornās	movēs	legīs	audīs
3	ornāt	movēt	legīt	audīt
Plur. 1	ornāmus	movēmus	legīmus	audīmus
2	ornātis	movētis	legītis	audītis
3	ornant	movent	legūnt	audiūnt
	1s. я прикрашаю	1s. я рухаю	1s. я читаю	1s. я слухаю

N.B! У 1-й дієвідміні в 1-й особі однини (далі 1 s.) кінцевий голосний основи *-ā* зливається з закінченням *-o*: *amāre*: *amā+o* - *amo* (я люблю); *laborāre*: *laborā+o* - *laboro* (я працюю). У 3-й дієвідміні між основою і закінченням вживається сполучний голосний *-ī-* (крім 1-ї особи однини), в 3-й особі множини (3 pl.) *-ū-*: *scribīt* – він пише, *scribūnt* – вони пишуть. У 4-й дієвідміні в 3-й особі множини (3 pl.) між основою та закінченням вживається сполучний голосний *ū-*: *puniūnt*- вони карають.

Дієслова, складені з *sum*.

<i>sum, esse, - , fui</i>	-	бути
<i>absum, abesse, afui</i>	-	бути відсутнім
<i>adsum, adesse, adfui (affui)</i>	-	бути присутнім
<i>intersum, interesse, interfui</i>	-	брати участь
<i>praesum, praesesse, praefui</i>	-	стояти на чолі
<i>prosum, prodesse, profui</i>	-	допомагати
<i>obsum, obesse, obfui</i>	-	шкодити

desum, deesse, defui - бракувати, не вистачати

supersum, superesse, superfui - бути зайвим

При відмінюванні таких дієслів префікс залишається незмінним, змінюється лише дієслово:

Sing.	1. absum	-	я відсутній
	2. abes	-	ти відсутній
	3. abest	-	він (вона, воно) відсутній (я, е)
Plur.	1. absumus	-	ми відсутні
	2. abestis	-	ви відсутні
	3. absunt	-	вони відсутні
Sing.	1. pos-sum	-	я можу
	2. pot-es	-	ти можеш
	3. pot-est	-	він (вона, воно) може
Plur.	1. pos-sumus-	-	ми можемо
	2. pot-estis	-	ви можете
	3. pos-sunt	-	вони можуть

ПРИЙМЕННИК (PRAEPOSITIO)

Прийменники у латинській мові вживаються з аккузативом та аблятивом:

1. Найбільш уживані прийменники з аккузативом:

ad	-	до, на, при, біля	inter	-	між
adversus	-	проти, напроти	intra	-	усередині
ante	-	перед	iuxta	-	біля, поблизу, коло
apud	-	у, коло, біля	ob	-	на, з, через
circa,	-	навкруг, навколо	per	-	через
circum			post	-	після
citra	-	без, крім, за винятком	praeter	-	крім
contra	-	проти	propter	-	поряд, із-за
extra	-	поза, зовні	supra	-	над, на, вище

Славна перемога (victoria, ae, f – перемога, clarus, a, um – славний, а, е);
 наша тяжка провина (culpa, ae, f – провина, latus, a, um – тяжкий, а, е, poster,
 nostra, nostrum – наш, наша, наше).

Вправа № 4. Утворіть і перекладіть відмінкові форми іменника schola, ae,
 f – школа: acc. sing., acc. plur., gen. plur., dat. plur.

Вправа № 5. Визначте форми дієслів, перекладіть, утворіть форму інфіні-
 тиву і форму 1-ї особи однини теперішнього часу:

Dicunt, vidētis, vivit, tacēmus, cogitātis, impēras, legimus, pugnātis, scribite,
 monstra, vivunt, narrant, vincimus, scis, docet, dicis, legitis, mitto, sentimus, sentiunt,
 docete, senti.

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Дієвідміна	Переклад
ama-nt	praesens ind. act.	3 plur.	1	Вони кохають

Infinitivus praesentis activi – amare (кохати); 1s. praes. ind. act. – amo (я кохаю).

Вправа № 6. Доберіть правильний переклад:

Vincimus	ви мовчите
laboro	вони відчувають
tacētis	ми перемагаємо
ornāte	ти помиляєшся
erras	ми одягаємо
sentiunt	я працюю
vestimus	він залякує
terret	ви прикрашайте.

Утворіть форми наказового способу для 2-ї особи однини та 2-ї особи
 множини. Провідмініайте у теперішньому часі дієслово **vinco, ěre** – перемагати.

Вправа № 7. Перекладіть латинською:

Ми пишемо, він читає, ви працюєте, я люблю, ти мовчиш, вона співає, працюйте, слухайте, пишiть, вір.

Вправа № 8. Прочитайте основні дієслівні форми, визначте дієвідміну, провідмініайте у praesens indicativi activi виділені дієслова і перекладіть:

<u>Credo</u> , -didi, -dītum, -ēre	вірити
vivo, vixi, victum, -ēre	жити
libero, -āvi, -ātum, -āre	звільняти
sedeo, sedi, sessum, -ēre	сидіти
<u>scio</u> , scivi, scitum, -īre	знати.

Вправа № 9. Прочитайте тексти і перекладіть:

De Germaniā antiqua

Gaius Iulius Caesar et Publius Cornelius Tacītus vitam incolārum Germaniae antiquae describūnt. Incōlae Germaniae antiquae agricultūrae non student et littēras negligūnt. Vita incolārum libera est , nam nulla disciplina impēdit. Incōlae Germaniae excelsam statūram habent in pugnīs hastas et sagittas gerūnt, galeas non habent.

1. Schola viam scientiārum monstrat. 2. Patriam amāre et defendēre debēmus. 3. Non est faciēle mutāre natūram. 4. Amicitia vitam ornat. 5. Non scholae, sed vitae discīmus. 6. Bene dicīs, sed male agīs. 7. Quis in vita nunquam errat? Qui nīgil agīt. 8. Non poena, sed natūra ab iniuria arcēre debet. 9. Stellae et Luna nautis viam monstrant.

De Lunā

Forma Lunae rotunda est. Luna terrae propinqua est. Luna et stellae noctu terram illustrant. Luna saepe figūram littērae C habet. Non semper Lunam vidēmus: umbra terrae interdum obscūrat Lunam. Luna plena nautis grata est. Luna et stellae nautis viam monstrant. Nautis multae stellae notae sunt. Dea Lunae est Diana.

У цьому тексті вживаються прикметники у формі жіночого роду:

rotunda - кругла,
plena – повна,
multa – численна,
propinqua – близька,
grata – приємна,
nota - відома.

De Dianā et Minervā

Diana et Minerva deae sunt. Diana est dea silvārum, praeterea dea Lunae est. Diana sagittas habet. Sagittis bestias silvārum necat. Minerva dea pugnārum est et item littēras amat. Minerva hasta pugnat. In Graeciā et in Italiā sunt multae statuae Diānae et Minervae.

Вправа № 10. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Dum spiro – spero. – Доки живу – сподіваюсь.
2. Bis dat, qui cito dat. – Двічі дає той, хто дає вчасно.
3. Mala herba cito crescīt. - Погана трава швидко росте.
4. Verba movent, exempla trahūt. - Слова хвилюють, приклади захоплюють.
5. Medice, cura te ipsum! - Лікарю, вилікуй сам себе!
6. Littēra scripta manet. - Написана літера залишається.
7. Cum tacent, clamant. - Коли вони мовчать, вони кричать.
8. Aquīla non captat muscas. - Орел не ловить мух.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ab (з Abl.) -	від	narro, āre -	розповідати
ago, ěre –	робити, діяти	nihil -	ніщо
amicitia, ae, f –	дружба	nullus, a, um -	жоден

dico, ěre –	говорити, називати	nunquam -	ніколи, ні за що
disco, ěre –	вчитися	orno, āre -	прикрашати
defendo, ěre –	захищати	sagitta, ae, f -	стріла
doceo, ěre -	навчати	scio, ĩre -	знати
dormio, ĩre -	спати	socius, ii, m -	друг, товариш
facĭle –	легко	studeo, ěre -	навчатися
impedio, ĩre -	перешкоджати	taceo, ěre -	мовчати
incōla, ae, f, m –	мешканець (-нка)	video, ěre -	бачити
mitto, ěre –	посилати		
monstro, āre –	показувати		

Lectio quinta.

Exemplis discĭmus.

ДРУГА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ

(DECLINATIO SECUNDA SUBSTANTIVŌRUM основа на o)

До 2 відміни належать іменники **чоловічого роду (m)** із закінченнями – **us, -er, –ir** в **Nom sing.** та **середнього роду (n)** із закінченням –**um** в **Nom. sing.**, а в **Gen. sing.** іменники мають закінчення – **i**.

Наприклад:	lupus, i, m	-	вовк
	discipŭlus, i, m	-	учень
	liber, bri, m	-	книга
	magister, tri, m	-	вчитель
	puer, puĕri, m	-	хлопчик
	vir, viri, m	-	чоловік, лицар
	oppĭdum, i, n	-	містечко
	bellum, i, n	-	війна
	aurum, i, n	-	золото
Винятки:	popŭlus, i, f	-	тополя

perīdus, i, f	-	період
crystallus, i, f	-	кристал
virus, i, n	-	вірус

ДРУГА ВІДМІНА ПРИКМЕТНИКІВ (DECLINATIO SECUNDA ADIECTIVŌRUM, основа на ō)

До 2 відміни належать прикметники **чоловічого роду (m)** із закінченнями **-us, -er** та **середнього роду (n)** із закінченням **-um** в **Nom. sing.**

Наприклад: magnus, a, um - великий, а, е	(magnus – великий, magnum – велике)
clarus, a, um - відомий, а, е	(clarus – відомий, clarum – відоме)
pulcher, chra, chrum - красивий, а, е	(pulher - красивий, pulchrum – красиве)
niger, gra, grum - темний, а, е	(niger – темний, nigrum – темне)
miser, ěra, ěrum - бідний, а, е	(miser – бідний, misěrum – бідне).

N.B! Прикметники 2 відміни узгоджуються з іменниками у роді, числі, відмінку. Основа прикметників визначається за формою жіночого роду.

Таблиця: Відмінкові закінчення прикметників 2 відміни

	Singularis	Pluralis
Nom.	campus latus	campi lati
Gen.	<u>camp</u> -i lati	campōrum latōrum
Dat.	campo lato	campis latis
Acc.	campum latum	campos latos
Abl.	campō latō	campis latis
Voc.	campĕ latĕ	campi lati

campus, i, m- поле

latus, a, um - широкий, а, е

	Singularis		Pluralis	
Nom.	puer	pulcher	pueri	pulchri
Gen.	pueri	pulchri	puerōrum	pulchrōrum
Dat.	puero	pulchro	pueris	pulchris
Acc.	puerum	pulchrum	pueros	pulchros
Abl.	puerō	pulchrō	pueris	pulchris
Voc.	puer	pulcher	pueri	pulchri

puer, pueri, m - хлопець

pulcher, chra, chrum - красивий, а, е

	Singularis		Pluralis	
Nom.	bellum	longum	bella	longa
Gen.	belli	longi	bellorum	longorum
Dat.	bello	longo	bellis	longis
Acc.	bellum	longum	bella	longa
Abl.	bellō	longō	bellis	longis
Voc.	bellum	longum	bella	longa

bellum, i, n - війна

longus, a, um - тривалий, а, е

N.B! 1. Кличний відмінок іменників на **-ius**: filius, ii, m – син, Publius, ii, m – Публій закінчується на “**i**”: fili - сину! Publi - Публію!

2. В іменників чоловічого роду із закінченням **-er** є властивість випадання **-e** в основі: ager, agri, m – поле; cancer, -cri, m – рак.

3. Іменники чоловічого роду на **-us** мають закінчення – **ě** для однини кличного відмінка: Nom. sing. - amīcus, Voc. sing. – amīcě.

4. Іменник vir (муж, воїн, мужчина) відмінюється за зразком іменників на **-er** (Gen. sing. viri, основа vir-).

5. Особливості відмінювання іменників та прикметників середнього роду: в них **Nom. sing.** рівний **Acc. sing.** та **Voc. sing.**, а в множині в цих відмінках іменники та прикметники мають закінчення “a”.

ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ (PRONOMINA POSSESSIVA)

Подібно до прикметників 1-2 відміни відмінюються присвійні займенники:

meus, mea, meum	мій, моя, моє
tuus, tua, tuum	твій, твоя, твоє
suus, sua, suum	свій, своя, своє
noster, nostra, nostrum	наш, наша, наше
vester, vestra, vestrum	ваш, ваша, ваше

Таблиця: Відмінкові закінчення присвійних займенників

Відмінок	Singularis			Pluralis		
	m (2)	f (1)	n (2)	m (2)	f (1)	n (2)
Nom.	meus	mea	meum	mei	meae	mea
Gen.	mei	meae	mei	meōrum	meārum	meōrum
Dat.	meo	meae	meo	meis	meis	meis
Acc.	meum	meam	meum	meos	meas	mea
Abl.	meō	meā	meō	meis	meis	meis
Voc.	mi	mea	meum	mei	meae	mea

N.B! Voc. sing. від meus – мій, як виняток, має форму **mi**. Подібне закінчення у Voc. sing. має іменник filius – fili.

Відмінок	S i n g u l a r i s			P l u r a l i s		
	m (2)	f (1)	n (2)	m (2)	f (1)	n (2)
Nom.	noster	nostra	nostrum	nostrī	nostrae	nostra
Gen.	nostrī	nostrae	nostrī	nostrōrum	nostrārum	nostrōrum
Dat.	nostro	nostrae	nostro	nostris	nostris	nostris
Acc.	nostrum	nostram	nostrum	nostros	nostras	nostra
Abl.	nostrō	nostrā	nostrō	nostris	nostris	nostris
Voc.	noster	nostra	nostrum	nostrī	nostrae	nostra

Вправа № 1. Узгодьте іменник з прикметником, провідмінійте словосполучення в однині та множині:

Popŭlus, i, f -	тополя,	magnus, a, um	-	великий, а, е
pirata, ae, m -	пірат,	altus, a, um	-	високий, а, е
verbum, i, n -	слово,	amarus, a, um	-	злий, а, е
locus, i, m -	місце,	graecus, a, um	-	грецький, а, е
		latus, a, um	-	широкий, а, е
		clarus, a, um	-	відомий, а, е

Вправа № 2. Визначте форму іменників чоловічого та жіночого роду, утворіть називний та родовий відмінки однини:

Magistram, magistras, magistrum, magistros, pecuniis, naturārum, argo, amicē, discipŭlos, locum, viros, fabŭlam, gratias.

Вправа № 3. Прочитайте і перекладіть:

1. Libros, qui bene discit, amat. 2. Natūra sanat, medĭcus curat morbos. 3. Patria in pericŭlis viri defendere debent. 4. Amĭcus mecum legit et scribit. 5. Magister monet puerum: "Stude, puer! Labora, discipŭle!" 6. Ante portas est bellum. 7. Verbum movet, exemplum trahit. 8. Otium post negotium. 9. Non magister ad discipŭlum, sed discipŭlus ad magistrum debet venire. 10. Non nobis tantum vivimus, sed patriae et amĭcis. 11. Inter domĭnum et servum nulla amicitia est.

De Romae antiquae principiō

Roma condita est in Latio in sinistra ripa fluvii Tibēris saeculo octāvo ante aeram nostram. Initio parvum oppidum est, incōlae in casis inter tumūlos habitant, altus murus oppidum non munit. Romani cibum durum edūnt, rustica negotia sunt praecipua. Perpetua bella cum finitimis populis non gerunt, ut postea.

Вправа № 4. Уважно перекладіть:

Agros aqua rivi agricōla rigat.

Agros agricōlae rivi aqua rigat.

Agros agricōlae rivi aqua rigant.

Вправа № 5. Утворіть форму Nom.- Acc. pl. від іменників середнього роду:

Oppidum - город, signum - знак, bellum – війна, donum – дарунок, verbum – слово, instrumentum – знаряддя.

Вправа № 6. Поясніть значення та латинське походження слів:

Медик, курорт, астрономія, школа, популярний, дегустація, меморіальний, статистика, конституція, лінгвістика, дисципліна, окуляри, дует, рецепт.

Вправа № 7. Визначте дієвідміну та основу дієслова **crescere** – рости й провідмінійте його в praesens indicativi activi.

Вправа № 8. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Sic transit gloria mundi. - Так минає людська слава.
2. De lingua stulta veniunt incommoda multa. - Від дурного язика багато неприємностей.
3. Amat victoria curam. - Перемога любить турботу.
4. Aut vincere, aut mori. - Перемогти або вмерти.
5. Barba crescit, caput nescit. - Борода росте, а голова порожня.
6. Charta non erubescit. - Папір не червоніє.
7. Cogito ergo sum. - Я мислю, отже, я існую.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

amo, āre -	любити	murus, i, m -	стіна, вал
amicitia, ae, f -	дружба	narro, āre -	розповідати
amīcus, i, m -	друг	natūra, ae, f -	природа
ager, agri, m-	поле	negotium, ii, n –	справа
agricōla, ae, m -	землероб	nos -	ми
ad (з Acc.) -	до, при, біля, на	noster, nostra,	наш, наша, на-
altus, a, um -	високий, а, е	nostrum –	ше
ante (з Acc.)	раніше, до	nullus, a, um -	ніякий, а, е
bene -	добре	num -	чи?
bellum, i, n -	війна	octavus, a, um –	восьмий, а, е
casa, ae, f -	будинок, хатина	otium, ii, n -	відпочинок
celebro, āre, -	прославляти	raeninsula, ae, f –	півострів
cibus, i, m -	їжа	parvus, a, um -	маленький, а, е
clarus, a, um -	відомий, а, е	patria, ae, f -	батьківщина
conditus, a, um –	зоснований, а, е	pecunia, ae, f -	гроші
curo, āre -	дбати, старатися	perpetuus, a, um	вічний, а, е
debeo, ēre -	бути винним	popŭlus, i, m -	народ
defendo, ěre -	захищати	porta, ae, f -	ворота
discipŭlus, i, m –	учень	post (з Acc.) -	після
disco, ěre -	учитися, пізнавати	post (postea)	пізніше, згодом
domīnus, i, m -	хазяїн, володар, пан	principium, ii, n –	початок
etiam -	навіть	puella, ae, f -	дівчина
exemplum, i, n –	приклад	puer, puĕri, m -	хлопчик
fabŭla, ae, f -	казка, байка	respondeo, ěre –	запитувати
fluvius, ii, m -	річка	rigo, āre -	просити, питати
finio, ĩre -	закінчувати	saecŭlum, i, n -	століття, вік

gero, ěre	-	нести, вести	sano, āre	-	лікувати
gratia, ae, f	-	вдячність, ласка	servus, i, m	-	раб
gratiam agĕre	-	дякувати	sinister, tra, trum	-	лівий, а, е
habito, āre	-	мешкати, жити	studeo, ěre	-	старатися
ibi	-	там, тоді	tantus, a, um	-	такий, а, е
incōla, ae, m, f	-	мешканець (-нка)	tantum	-	тільки
initium, ii, n	-	початок	trago, ěre	-	тягнути
initio	-	спочатку	tum	-	тоді
laboro, āre	-	працювати	tumulus, i, m	-	пагорб, насип
liber, bri, m	-	дитина	unus, a, um	-	один, а, е
locus, i, m	-	місце	ubi	-	де
magistra, ae, f	-	вчителька	verbum, i, n	-	слово, дієслово
medīcus, i, m	-	лікар	venio, ĩre	-	приходити
moneo, ěre	-	нагадувати, повчати	vir, viri, m	-	чоловік, лицар
morbus, i, m	-	хвороба	vivo, ěre	-	жити
munio, ĩre	-	укріплювати			

Lectio sexta

Eruditio aspera - optima.

ПРИКМЕТНИК (NOMEN ADIECTIVUM)

ПРИКМЕТНИКИ I-II ВІДМІНИ (DECLINATIO I-II ADIECTIVŌRUM)

Прикметники I-II відміни мають такі ж відмінкові закінчення і відмінюються так само, як і іменники I-II відміни.

Чоловічий рід (m) с закінченнями **-us, -er** та середній рід (n) с закінченням **-um** відмінюються по II відміні, жіночий рід (f) с закінченням **-a** - по I відміні.

Прикметники подаються у словнику з трьома родовими закінченнями (**magnus, a, um**- великий, а, е; **niger, gra, grum**- чорний, а, е) і узгоджуються з

іменниками та займенниками у роді, числі, відмінку (відміна може бути різною).

Наприклад:

Terra incognīta	–	невідома земля;
rosa pulchra	–	красива роза;
discipŭlus bonus	–	хороший учень;
vir iustus	–	справедливий чоловік;
ager magnus	–	велике поле;
verbum graecum	–	грецьке слово.

Зразок узгодження іменників з прикметниками I-II відміни:

Terra, ae, f-земля (N.s. terra – земля, G.s. terrae – I відміна, рід – f)
incognītus, a, um – невідомий, а, е (N.s. incognita – f, I відміна)

Singularis	Pluralis
N. terra incognita	N. terrae incognitae
G. terrae incognitae	G. terrārum incognitārum
D. terrae incognitae	D. terris incognitis
Acc. terram incognitam	Acc. terras incognitas
Abl. terrā incognitā	Abl. terris incognitis
V. terra incognita	V. terrae incognitae

Vir, viri, m - чоловік (N.s. vir - чоловік, G.s. viri - II відміна, рід – m)

iustus, a, um - справедливий, а, е (N.s. iustus – m, II відміна)

Singularis	Pluralis
N. vir iustus	N. viri iusti
G. viri iusti	G. virōrum iustōrum
D. viro iusto	D. viris iustis
Acc. virum iustum	Acc. viros iustos

Abl. viro iusto V. vir iustē	Abl. viris iustis V. viri iusti
---------------------------------	------------------------------------

Liber, bri, m – книга (N.s. liber – книга, G.s. libri – II відміна, рід – m)
alter, ěra, ěrum – другий, а, е (N.s. alter – m, II відміна)

Singularis	Pluralis
N. liber alter	N. libri alteri
G. libri alteri	G. librōrum alterōrum
D. libro altero	D. libris alteris
Acc. librum alterum	Acc. libros alteros
Abl. libro altero	Abl. libris alteris
V. liber alter	V. libri alteri

Verbum, i, n – слово (N.s. verbum – слово, G.s. verbi – II відміна, рід – n)
graecus, -a, -um – грецький, а, е (graecum – n, II відміна)

Singularis	Pluralis
N. verbum graecum	N. verba graeca
G. verbi graeci	G. verbōrum graecōrum
D. verbo graeco	D. verbis graecis
Acc. verbum graecum	Acc. verba graeca
Abl. verbo graeco	Abl. verbis graecis
V. verbum graecum	V. verba graeca

У винятках відміна іменників та прикметників може не співпадати:

Poēta, ae, m – поет (N.s. poeta – поет, G.s. poētae – I відміна, рід – m)
clarus, -a, -um – відомий (N.s. clarus – m, II відміна)

Singularis	Pluralis
N. poēta clarus	N. poētae clari
G. poētae clari	G. poētārum clarōrum
D. poētae claro	D. poētis claris

Acc. poētam clarum	Acc. poētas claros
Abl. poēta claro	Abl. poētis claris
V. poēta clare	V. poētae clari

ЗАЙМЕННИКОВІ ПРИКМЕТНИКИ

(Adiectiva pronominalia)

До займенникових прикметників належать:

unus, una, unum – один, одна, одне;

solus, sola, solum – тільки один, -а, -е; єдиний, -а, -е;

totus, tota, totum – весь, вся, все;

alter, altēra, altērūm – один, -а, -е з двох, інший, -а, -е;

ullus, ulla, ullum – який-небудь, яка-небудь, яке-небудь;

nullus, nulla, nullum – ніякий, -а, -е; жодний, -а, -е;

alius, alia, aliud – інший, -а, -е;

uter, utra, utrum – хто з двох; ніякий, -а, -е;

neuter, neutra, neutrum – ніхто з двох, ніякий, -а, -е.

Займенникові прикметники відмінюються в основному як прикметники 1 та 2 відмін. Різниця полягає в тому, що в **Gen. sing.** займенникові прикметники закінчуються на – **ius** (з наголосом на і), а в **Dat. sing.** - на **i**.

Таблиця: Відмінювання займенникових прикметників

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	totus	tota	totum	toti	totae	tota
G.	totius	totius	totius	totōrum	totārum	totōrum
D.	toti	toti	toti	totis	totis	totis
Acc.	totum	totam	totum	totos	totas	tota
Abl.	toto	tota	toto	totis	totis	totis

ВКАЗІВНИЙ ЗАЙМЕННИК

(Pronomen demonstrativum)

is, ea, id – цей, ця, це; той, та, те

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
G.	eius	eius	eius	eorum	earum	eorum
D	ei	ei	ei	eis (iis)	eis (iis)	eis (iis)
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	ea	eo	eis (iis)	eis (iis)	eis (iis)

ПИТАЛЬНИЙ ЗАЙМЕННИК

(Pronomen interrogativum)

quis, quid? – хто, що?

	Singularis	
N.	quis? (хто?)	quid? (що?)
G.	cuius? (кого?)	cuius rei? (чого?)
D.	cui? (кому?)	cui rei? (чому?)
Acc.	quem? (кого?)	quid? (що?)
Abl.	quo? (ким?)	qua re? (чим?)

Наприклад : Quid est amicus?

Вправа № 1. Прочитайте і перекладіть тексти.

In schola

Multae scholae in oppīdo nostro sunt. In scholā nostrā multa auditoria sunt. Auditoria sunt magna et parva. In auditoriō nostrō tabūla nigra est. Magistra et discipūlae in scholam veniūt. Magistra in auditorium intrat, ubi discipūlas salutatur: “Salvēte, discipūlae!” Discipūlae stant et magistrā salutant: “Salve, magistra!”

Magistra dicit: “Sedete, amicae! Quis hodie abest?” Discipūla respondet “Iulia abest hodie, aegrotat est”. Puellae in schola legūt et scribūt. Tum magistra puellis tabūlam geographicam monstrat et dicit: “Ubi est Italia?” Puellae respondent: “Italia est in Eurōpa”. Magistra dicit: “Silvia, monstrā Italiam”. Silvia Italiam in tabūla geo-

graphica monstrat. Tum magistra dicit: “Nunc audite de Italia. Italia est antiqua terra Eurōpae. Incōla Italiae sunt agricōlae; etiam nautae in Italiam habitant. In Italia Roma est. Poētae fabūlas de Roma scribūnt et Romam describūnt. Roma clara est.”

Magistra dicit: “Silentium! Quis respondēre potest? Optime! Veni ad tabūlam et scribē, Paula.” Paula venit at tabūlam et scribīt “Declinatio I–II adiectivōrum”. Bene, sedēte. Discipūlae, libros vestros aperite. Tu, Marcia, legē capitulum primum. Marcia legit. Magistra: “Bene. Lectio finit. Valetē, amicae.” Non schola, sed vitae discimus. Discipūlae respondent: “Valetē, magistra.”

Вправа № 2. Дайте відповіді на запитання:

Ubi discipūlae vivūnt? Quid magistra interrogat? Quid faciūnt puellae in schola? Ubi est Italia? Ubi est Roma?

Вправа № 3. Узгодьте прикметники з іменниками, провідмініайте і перекладіть українською мовою:

Agricōla (honestus, -a, -um); popūlus (magnus, -a, um); pirata (malus, -a, -um); nauta (noster, nostra, nostrum); oppidum (pulcher, -chra, -chrum); iudicum (publicus, -a, -um).

Вправа № 4. Назвіть слова з англійської (німецької, французької), які походять від латинських прикметників:

Alter, -ēra, -ērum – інший, один з двох; futūrus, -a, um – майбутній; longus, -a, -um – довгий; liber, -ēra, -ērum – вільний; necessarius, -a, -um – необхідний.

Вправа № 5. Прочитайте і перекладіть:

1. Omnia mea mecum porto. 2. Filius amīci mei aegrotus est. 3. Altēr ego. 4. Vade mecum. 5. Sibi parant malum, qui (які) altēri parant. 6. Prudentia unius viri tota Craecia olim magno pericūlo liberata est. 7. Cognoscē te ipsum. 8. Crede mihi, rogo te. 9. Malum, est aliud dicēre, aliud sentīre. 10. Ut te habes? – Gratiam ago, sanus sum. At vos ut habes? – Gratiam agimus, sani sumus, ut vides.

Вправа № 6. Знайдіть правильний переклад речень:

Ми любимо свою батьківщину.

1. Patriam vestram amatis.
2. Patriam nostram amamus.
3. Amate patriam vestram.

Я читаю свою книгу.

1. Librum nostrum legimus.
2. Librum suum legit.
3. Librum meum lego.

Мій друг – хороший студент.

1. Amicus meus studiosus bonus est.
2. Amicus meus bene studet.
3. Amicus meus discipulus bonus est.

Вправа № 7. Визначте форми дієслів, перекладіть:

Perimīt, perimūnt, perimēris, perimēbam; percolo, percolatis, percolamur, percolas; pellucet, pelluceo, pellucemini, pellucemus.

Вправа № 8. Прочитайте і перекладіть:

De formica et columba fabūla.

Parva formica in ripa escam quaerit et in aquam incidit. Columba ad formicam advolat et misēram servat. Formica columbae gratias agit. Tum columba avolat et in alta planta considit. Venit agricōla, columbam videt et sagittam de pharetra promittit. Sed formica cito accurrit et agricōlam vehementer mordet. Agricōla sagittam dimittit. Sic formica columbam servat.

De aquīla et pullis cunicūli fabūla.

Aquīla pullos cunicūli deprehendit et suis liberis portat. Cunicūlus multis verbis et lacrimis aquīlam orat : “Parce meis liberis”. Sed frustra. Aquīla cunicūli verba non auscultat, pullos cunicūli in suum nidum portat. Ubi membra pullōrum suis libēris praebebat. Tum cunicūlus ceteros cunicūlos orat : “Succurrite mihi, amici cari! Vindicate iniuriam”.

Cunicūli auxilium non negant. Popŭlum altam, ubi aquīla nidum habet, subruŭnt, nam terram undique subtrahunt. Ita popŭlus alta concidit et aquīlae pullos necat.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

alternus, a, um	змінний, а, е	liberi, ōrum	діти
ago, ěre	робити, діяти	miser, a, um	бідний, а, е, нещасний, а, е
accurro, āre	прибігати	nescio, ĩre	не знати
advolo, āre	підлітати	nudis, i, m	гніздо
aquīla, ae, f	орел	neco, āre	убивати
adiuvo, āre	допомогти	oro, āre	просити
auxilium, i, n	допомога	porto, āre	носити
columba, ae, f	голуб	promitto, ěre	витягати
cito	швидко	pullus, i, m	молода тварина
cunicŭlus, i, m	кролик	parco, ěre	щадити
capio, ěre	ловити, брати	praeeo, ēre	подавати, гнати
carus, a, um	дорогий, а, е	popŭlus, i, f	тополя
concido, ěre	падати	pharetra, ae, f	сагайдак (сумка для стріл)
ceterus, a, um	інший, а, е	perimo, ěre	перешкоджати
dimitto, ěre	випускати	percolo, āre	цідити
deprehendo, ěre-	хапати	pelluceo, ēre	просвічувати
de	про (з abl.)	rogo, āre	просити
esca, ae, f	їжа	sanus, a, um	здоровий, а, е
erubesco, ěre	червоніти	sagitta, ae, f	стріла
ergo	отже	succuro, ěre	допомагати
formica, ae, f	мурашка	sic	так
gratiam ago	спасибі	subruo, ěre	підривати
incido, ěre	падати	ut	як, щоб
lacrima, ae, f	сльоза	vehementer	дуже, сильно
		vindico, āre	карати

Lectio septima.

Diabŏlus non est tam ater, ac pingitur.

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЄСЛІВ ДІЙСНОГО СПОСОБУ ПАСИВНОГО СТАНУ (PRAESENS INDICATĪVI PASSIVI)

Praesens indicativi passivi утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень пасивного стану:

PASSIVUM

Sing. 1. –or, (r)	Plur. 1. –mur
2. –ris	2. -mini
3. -tur	3. –ntur

Ці закінчення приймають дієслова всіх чотирьох дієвідмін в пасивному стані.

Таблиця: Утворення форм інфінітива пасивного стану

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	ornāre	movēre	legēre	audīre
Sing. 1	ornor (ornā+ or)	moveor	legor	audior
2	ornāris	movēris	legēris	audīris
3	ornātur	movētur	legitur	audītur
Plur. 1	ornāmur	movēmur	legimur	audimur
2	ornāmini	movēmini	legimini	audimini
3	ornāntur	movēntur	leguntur	audiuntur

N.B! 1. У 1 дієвідміні в 1-й особі однини (далі 1 s.) кінцевий голосний основи **-ā** зливається з закінченням **-or**: amāre: ama + or - amor (мене люблять); apellāre: apellā + or – apellor (мене кличуть).

2. У 3 дієвідміні між основою та закінченням ставляться поєднувальні голосні (окрім 1-ї особи однини), які трансформуються залежно від наступного приголосного (**-ē** перед **-r**; **-ū** перед **-ntur**; **-ī** - у всіх інших позиціях).

3. У 4 дієвідміні в 3-й особі множини між основою та закінченням уживається поєднувальний голосний **-ū**.

4. Пасивна форма дієслів утворюється тільки від перехідних дієслів.

ІНФІНІТИВ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ ПАСИВНОГО СТАНУ (INFINITĪVUS PRAESENTIS PASSIVI)

Infinitīvus praesentis passivi утворюється шляхом додавання до основи інфекта в 1, 2, 4 дієвідмінах закінчення **-ri**, а в 3 дієвідміні – **i**.

Таблиця

Praesens indicatīvi activi	Infinitīvus praesen- tis activi	Infinitīvus praesen- tis passivi	Переклад
amo, 1	amāre	amā-ri	кохатись, бути ко- ханим
doceo, 2	docēre	docē-ri	навчатись, бути навченим
scribo, 3	scribēre	scrib-i	бути писаним
lego, 3	legēre	leg-i	бути читаним
audio, 4	audīre	audī-ri	слухатись, бути слухняним

СПІВВІДНОШЕННЯ АКТИВНОЇ ТА ПАСИВНОЇ КОНСТРУКЦІЙ РЕЧЕННЯ (ABLATĪVUS AUCTŌRIS I ABLATĪVUS INSTRUMENTI)

N.B! Замінюючи активну конструкцію пасивною, дотримуйтесь правил.

Коли змінюється активна конструкція на пасивну, то прямий додаток стає підметом, а підмет – непрямим додатком в аблятиві. Якщо підмет активної конструкції означає діючу особу, то перед аблятивом ставиться прийменник **“a”** (перед приголосним), **“ab”** (перед голосним або **“h”**). Такий аблятив називається-

ся *ablativus auctoris* – аблятив діючої особи. Якщо підмет активної конструкції означає неживий предмет, то перед аблятивом прийменник не ставиться і такий аблятив називається *ablativus instrumenti* - аблятив знаряддя. Присудок пасивної конструкції ставиться у пасивній формі й узгоджується з підметом.

Активна конструкція:

Magister fabulam narrat. – Учитель розповідає байку.

Agricolae agros colunt. - Землероби обробляють поля.

Пасивна конструкція:

Fabula a magistro narratur. - Байка розповідається учителем.

Agri ab agricolis coluntur. - Поля обрабляються землеробами.

**ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ
(PRONOMINA PERSONALIA)**

Займенник латинською мовою – pronomen (pro – замість, nomen – ім’я; порівняйте з українською мовою).

Особових займенників чотири:

Ego - я; **tu** - ти; **nos** - ми; **vos** - ви.

Зверніть увагу на особливості їх відмінювання:

	Singularis		Pluralis	
Nom.	ego – я	tu – ти	nos - ми	vos – ви
Gen.	mei – мене	tui – тебе	nostri – нас	vestri – вас
			nostrum – з нас	vestrum – з вас
Dat.	mihi – мені	tibi – тобі	nobis - нам	vobis – вам
Acc	me – мене	te – тебе	nos – нас	vos – вас
Abl.	me – мною	te – тобою	nobis - нами	vobis – вами

N.B! 1. Особових займенників 3-ї особи в латинській мові немає. Їх роль виконують вказівні займенники.

2. Родовий відмінок множини особових займенників має 2 форми: *nostrī, vestrī* – нас, вас; *nostrum, vestrum* – з нас, з вас (так званий родовий розділовий).

3. Особові займенники у формі аблятива пишуться разом із прийменником **cum** – з: **mecum** – зі мною; **tecum** – з тобою; **secum** – з собою; **nobiscum** – з нами; **vobiscum** – з вами. Наприклад:

Omnia mea mecum porto. – Усе моє ношу зі мною.

Qui non est nobiscum, adversus non est. – Хто не з нами, той проти нас.

ЗВОРОТНИЙ ЗАЙМЕННИК (PRONOMEN REFLEXIVUM)

Sui - себе

Як і в українській мові, в латині цей займенник не має називного відмінка:

S i n g u l a r i s	
Nom.	-
Gen.	sui - себе
Dat.	sibi - собі
Acc.	se - себе
Abl.	se - собою

Наприклад: *Imperāre sibi maxīmum imperium est.* – Наказувати собі – найбільша влада.

Вправа № 1. Визначте форму дієслів, утворіть *infinitīvus praesentis passivi*, 1 особу однини теперішнього часу пасивного стану. Перекладіть українською мовою:

Vincēris, vincītur; vocāris, vocāmur; punītur, puniūntur; doces, docet, docētis, docēris; audior, audiūnt, audīmini; appellāte, appellor, appellāntur; defendē, defendīmus, defendēris; monētis, monētur, monēntur.

Вправа № 2. Провідмініайте в praesens indicativi passivi:

Munio, -īre (укріпляти), rogo, -ēre (керувати), nomino, -āre (називати),
timeo, -ēre (боятися).

Вправа № 3. Узгодьте та провідмініайте словосполучення, перекладіть українською мовою:

Ille, illa, illud	-	той, та, те (він, вона, воно)
agricōla, ae, m	-	землероб
honestus, a, um	-	чесний, а, е

Вправа № 4. Перекладіть латинською мовою:

До поета, від поета, за поета, про поета, з поетом, без поета, перед поетом; ліс та поле; між студентом та вчителем.

Вправа № 5. Доберіть правильний переклад:

audīris	-	мене посилають
muniūntur	-	вас очікують
mittor	-	його вважають, вважається
pugnātur	-	їх читають
exspectāmini-	-	тебе слухають
putātur	-	б'ються, йде битва
vidēmur	-	їх зміцнюють
amat	-	нас бачуть
legūntur	-	він кохає.

Вправа № 6. Поясніть латинське походження та значення слів:

Кредо, мараторій, орнамент, демонструвати, акваторія, територія.

Вправа № 7. Перетворіть пасивний зворот на активний:

Victoria concordia gignitur. Statua a puellis ornatur. Puellae a magistra laudantur. Via stellis monstratur. Bonus liber non semel legitur. Troia a Graecis expugnatur. Patria in periculis a viris defendi debetur.

Вправа № 8. Прочитайте текст і перекладіть:

Theseus et Ariadna.

In insula Creta, ubi regnat Minos, Daedalus, artifex ingeniosus, magnum Labyrinthum aedificat, plenum viarum flexuosarum. Labyrinthum a saevo monstro Minotauro custoditur. Aegaeus, rex Atticae, tributum pendet in Cretam, scilicet septem (7) pueros et puellas mittere debet ad victimas monstro. Ei miseri a monstro statim devorantur. Theseus, Aegaei filius, proponat sibi bestiam saevam necare et patriam ab ea horrida poena liberare. Itaque cum sociis suis ex Attica navigat et in Cretam advenit. Ibi Ariadna, filia Minois (Gen.), adiuvare eum constituit atque filum longum et gladium mirum donat. Theseus, ut intrat Labyrinthum, alligat id filum ad portam, et ita certa via in Labyrintho servatur. Gladio miro feliciter Minotaurus necatur, Theseus vero fili auxilio ex Labyrintho venit. Denique cum Ariadna in Atticam navigat.

Вправа № 9. Дайте відповідь на запитання:

1. Quid Daedalus, artifex ingeniōsus, aedificat?
2. Quis Labyrinthum custodit?
3. Quod tributum horridum Aegaeus, rex Atticae, pendet in Cretam?
4. Quis proponat sibi Minotaurem necare?
5. Quid Ariadna Thesēo donat?
6. Quomodo Thesēus ex Labyrintho venit?

Вправа № 10. Назвіть українські (англійські, французькі, німецькі) еквіваленти від латинських слів:

Curare, accusare, docere, audire, auscultare, intellegere, provocare, dignoscere, separare, salutare.

Вправа № 11. Поставте дієслова у дужках у потрібну форму:

1. (Cognoscere) te ipsum. 2. Victoria concordia (gignere). 3. Si discipuli bene (studere), (laudare). 4. Statuae virorum clarorum rosis (ornare). 5. Instrumenta et arma e ferro (parare). 6. Campus magna copia aquae (irrigare). 7. (Dare) mihi librum tuum. 8. Si cupis amari, (amare). 9. Milites Romani naves hostium (capere). 10. Ager ab hominibus (colere), qui agricolae (vocare).

Вправа № 12. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Tertium non datur. - Третього не дано.
2. Clavus clavo pellitur. - Клин клином вибивають.
3. Tempora mutantur, et nos mutamur in illis. - Часи міняються, і ми міняємося разом з ними.
4. Si vis amari - ama. - Коли хочеш, щоб тебе любили – люби.
5. Approbatur. - Дозволено.
6. Peccant reges, plectuntur Achili. - Грішать царі, а страждають ахейці.
7. De te fabula narratur. - Про тебе байка мовиться.
8. Memoria minuitur, nisi exercetur. - Пам'ять притупляється, якщо її не тренуватимеш.
9. Amicus certus in re incerta cernitur. - Вірний друг пізнається в біді.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

advenio, -ire	-	прибувати	laudo, -are	-	хвалити
aedificio, -are	-	будувати	liber, bri, m	-	книга
alligo, -are	-	прив'язувати	longus, a, um	-	довгий, а, е
artifex, icis, m	-	мистець, майстер	mirus, a, um	-	дивний, а, е
atque	-	і, а, також	miser, era, erum	-	бідний, а, е
audio, -ire	-	слухати	mitto, -ere	-	посилати
auxilium, i, n	-	допомога, засіб	monstro, -are	-	вказувати, показувати

bonus, a, um	-	добрий, а, е	navigo, -āre	-	плавати
certus, a, um	-	вірний, а, е	neco, -āre	-	вбивати
clamo, -āre	-	кричати	pendeo, -ēre	-	висіти
concordia, ae, f	-	злагода	plenus, a, um	-	повний, а, е
constituo, ěre	-	ставити, будувати	poena, ae, f	-	кара, покарання
cum	-	з, разом з	propono, -ěre	-	виставляти
custodio, ĩre	-	охороняти, берегти	pugno, -āre	-	битися
debeo, ēre	-	бути винним	punio, -ĩre	-	карати
denique	-	нарешті, вкінці	puto, -āre	-	вважати
devoro, āre	-	пожирати, з'їдати	quid	-	що
doceo, ēre	-	навчати	quis	-	хто
dono, āre	-	дарувати, давати	quomodo	-	як, яким чином
ex	-	з	regno, -āre	-	царювати
exspecto, āre	-	битися	rex, regis, m	-	цар
expugno, āre	-	здобувати	saevus, a, um	-	жорстокий, а, е
feliciter (adv.)	-	щасливо, успішно	semel	-	раз і назавжди
filius, ii, m	-	син	servo, -āre	-	зберігати
filum, i, n	-	нитка	socius, ii, m	-	спільник
flexuosus, a, um	-	звивистий, а, е	statim	-	негайно
gigno, ěre	-	народжувати	statua, ae, f	-	статуя
gladius, ii, m	-	меч	tributum, i, n	-	податок, данина
horridus, a, um	-	суворий, а, е	venio, -ĩre	-	приходити
ingeniosus, a, um	-	щіроодарений від природи	verus, a, um	-	дійсний
intellego, ěre	-	розрізнявати	victoria, ae, f	-	перемога
intra (з Acc.)	-	всередині, протягом	video, -ēre	-	бачити
is, ea, id	-	той, та, те	vinco, -ěre	-	перемагати
ita	-	так, таким чином	voco, -āre	-	кликати
itaque	-	таким чином, отже			

Lectio octava.

Amīcus optima vitae possessio.

**МИНУЛИЙ ЧАС ДІЄСЛІВ НЕДОКОНАНОГО ВИДУ
ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО ТА ПАСИВНОГО СТАНУ
(IMPERFECTUM INDICATIVI ACTIVI ET PASSIVI)**

Imperfectum indicativi activi et passivi утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфікса **--ва-** в I-II і **--ва-** в III-IV дієвідмінах та особових закінчень:

1) в активному стані:

2) у пасивному стані:

Sing. 1. – m	Plur. 1. – mus	Sing. 1. – r	Plur. 1. – mur
2. – s	2. – tis	2. – ris	2. – mini
3. – t	3. – nt	3. – tur	3. – ntur

Таблиця. Утворення imperfectum indicativi activi

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	amāre	studēre	legēre	audīre
Sing. 1	amābam	studēbam	legēbam	audiēbam
2	amābas	studēbas	legēbas	audiēbas
3	amābat	studēbat	legēbat	audiēbat
Plur. 1	amābāmus	studēbamus	legēbamus	audiēbamus
2	amābātis	studēbatis	legēbatis	audiēbatis
3	amābant	studēbant	legēbant	audiēbant
	1. я кохала	1. я вчила	1. я читала	1. я слухала

Таблиця. Утворення imperfectum indicativi passivi

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	amāre	studēre	legēre	audīre
Sing. 1	amābār	studēbar	legēbar	audiēbar
2	amābāris	studēbāris	legēbāris	audiēbāris
3	amābātur	studēbātur	legēbātur	audiēbātur
Plur. 1	amābāmur	studēbāmur	legēbāmur	audiēbāmur
2	amābāmini	studēbāmini	legēbāmini	audiēbāmini
3	amābantur	studēbantur	legēbantur	audiēbantur
	1.мене кохали	1.мене вчили	1.мені читали	1.мене слухали

Відмінювання допоміжного дієслова sum, esse, - , fui (бути) в минулому часі (imperfectum indicativi):

Sing. 1. eram – я був (була)

2. eras – ти був (була)

3. erat – він був, вона була,
воно було

Pl. 1. eramus – ми були

2. eratis – ви були

3. erant – вони були

Вправа № 1. Продовжіть відмінювання дієслів:

a) imperfectum indicativi activi:

colēre, 3 – обробляти

colēbam

colēbas...

timēre, 2 – боятися

timēbam

timēbas...

в) imperfectum indicativi passivi:

vastāre, 1 – спустошувати

vastābar

vastabāris...

punīre, 4 – карати

puniēbar

puniebāris...

Вправа № 2. Визначте граматичні категорії (дієвідміна, особа, число, час, спосіб, стан) дієслів:

mittēbat, mittebātur, mitto, mittēris, mittebāmus; serviūntur, serviēbas, servis, serviebāmur, serviēbant; narrābam, narrabāmini, narrāmur, narrabāmur, narro; docēbat, doces, docebāris, docēbant, docēmus, docent.

Вправа № 3. Пригадайте по два слова кожної дієвідмини. Утворіть від них третю особу множини для imperfectum indicatīvi passivi, praesens indicatīvi passivi:

Наприклад: visitāre – visitabāntur – visitāntur...

Вправа № 4. Перекладіть українською мовою:

Ornābātur, colīmini, accusābāris, laudābāmur, delēbāntur, sciēbam, amāmus.

Вправа № 5. Перекладіть українською мовою, поставте дієслова в потрібній формі:

1. Romani et Graeci popūli antiqui (esse). 2. Olim poētae historiam patriae fabūlis (ornāre). 3. Romāni multos servos (habēre) et servi (timēre). 5. Romāni terras (victāre), agros dominōrum suōrum (colēre). 4. Diu Oceānus nautis non (patēre), nam ventos et procellas qui extra Italiam (esse), provincias (appellāre). 6. Sicilia prima provincia (esse). 7. Apud Romānos antiquos agricultūra in gloria magna (esse). 8. Roma Eurōpae et Asiae et Afrīcae domīna (esse). 9. Terrārum domīnae gloriam et victorias poētae (cantāre), deos et deas (celebrāre), incolārum vitam, dominōrum et servōrum, (narrāre).

Вправа № 6. Прочитайте текст і перекладіть:

I. De Neptunō, Mercuriō et Aesculapiō.

Popūli antiqui multos deos colēbant. Neptūnus in Oceāno habitābat. Nautae Neptuno equos et tauros immolābant. Mercurius, deus mercatūrae, erat nuntius deōrum. Aesculapium medīci colēbant. Graeci Aesculapio gallos immolābant. Neptūni

arae plerumque in ripis fluviorum erant, Mercurii in viis, Aesculapii in lucis. Ita in fabulis poetae antiqui narrabant.

II. De amicitia lupi fabula.

Asinus aegrotus erat. Filium parvum habebat. Filius in stabulo aegrotum curabat. Ad aegrotum asinum properabant lupi et stabulo appropinquabant. Tum unus e lupis ostium stabuli pulsat et clamat: “Ap̄eri, mi aselle! Amīci tui appropinquant”. Filius lupis respondebat: “Amicōrum verba blanda audio, sed lupo im̄p̄obos video”.

III. De castris Romanorum.

A Romānis castra ponebantur. Primum a tribūno locus capiebatur, ubi aqua et cibus inveniebantur. Deīnde quadrātum spatium signabatur et muniebatur. In mediis castris multa tabernacula ponebantur. In castris custodiae per vallum disponebantur. Itaque copiae securae dormiebant in castris.

Вправа № 7. Перекладіть латинською мовою:

1. Античні народи шанували Меркурія, Нептуна і Ескулапа. 2. Де жив Нептун? 3. Греки приносили в жертву Нептуну коня та вола, Ескулапу – півня.
4. Так розповідають античні поети в казках.

Вправа № 8. Поясніть значення та латинське походження слів:

Форум, медик, окуляри, екземпляр, премія, магістр, аграрний, мізерний.

Вправа № 9. Провідміняти словосполучення:

Columba egregia (чудова голубка); ea terra (ця земля); id edictum (цей указ); aliud factum (інший учинок); ager publicus (громадське поле).

Вправа № 10. Запам’ятайте латинські вирази:

1. Quod erat demonstrandum. – Що і треба було довести.
2. De asini umbra disceptare. – Сперечатись про тінь осла.

3. Omnia mea mecum porto. – Усе своє ношу з собою.
4. Lupus malus ovium custos est. – Вовк - поганий сторож овець.
5. Quaerite et invenietis. – Шукайте і знайте.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

aegrotus, a, um – хворий, а, е	incōla, ae, f, m - мешканець, (-нка)
accuso, āre – обвинувачувати	laudo, āre - хвалити
agricultura, ae, f – землеробство	lucus, i, m - священний гай
apello, āre – називати, кликати	medīcus, i, m - лікар
ara, ae, f - жертovníк, віттар	mitto, ěre - посилати
asinus, i, m - осел	nam- бо
celebro, āre - відзначати	narro, āre - розповідати
colo, ěre - обробляти, поважати	olim – колись
dea, ae, f - богиня	parvus, a, um - маленький, а, е
deus, i, m - бог	pateo, ěre - бути відкритим
deleo, ěre - знищувати, руйнувати	plerumque – переважно
diu - довго, давно	procella, ae, f – буря, натиск
domīnus, i, m - хазяїн, володар, пан	ripa, ae, f - берег (річки)
equus, i, m - кінь	servio, ĩre – служити
extra (Acc) - за, поза, за межами	scio, ĩre – знати
gallus, i, m - півень	stabulo, āre - знаходитися в хліву
gloria, ae, f - слава	timeo, ěre - боятися, лякатися
habito, āre - мешкати, жити, населяти	taurus, i, m – бик
immolo, āre - приносити в жертву	ventus, i, m – вітер

Lectio nona

Unum castigabis, centum emendabis.

МАЙБУТНІЙ ЧАС ДІЄСЛІВ ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО ТА ПАСИВНОГО СТАНУ (FUTŪRUM PRIMUM INDICATĪVI ACTIVĪ ET PASSIVĪ)

Futurum 1 indicativi activi et passivi утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфіксів **-в-** для дієслів 1-2 дієвідмін; суфікса **-а-** для 1-ї особи однини та **-е-** для всіх інших осіб 3-4 дієвідмін і особових закінчень:

1) в активному стані:

2) в пасивному стані:

Sing. 1. – o (-m)	Plur. 1. – mus	Sing. 1. – or (-r)	Plur. 1. - mur
2. – s	2. – tis	2. – ris	2. - mini
3. – t	3. – nt	3. - tur	3. - ntur

N.B! 1-2 дієвідміна мають тематичні голосні : **-ї, -й, -є** між суфіксом **-в-** особовими закінченнями (подібно 3-й дієвідміні в *praesens indicatīvi activi*).

Таблиця: Утворення *futūrum I indicatīvi activi*

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	amāre	studēre	legēre	audīre
Sing.1	amabo	studebo	legam	audiam
2.	amabīs	studebīs	leges	audies
3.	amabīt	studebīt	leget	audiet
Plur.1.	amabīmus	studebīmus	legēmus	audiēmus
2.	amabītis	studebītis	legētis	audiētis
3.	amabūnt	studebūnt	legent	audient
	1. я покохаю я буду кохати	1. вивчу я буду вчити	1. я прочитаю я буду читати	1. я вислухаю я буду слухати

Таблиця: Утворення futūrum I indicatīvi passivi

	1 дієвідміна	2 дієвідміна	3 дієвідміна	4 дієвідміна
	amāre	studere	legere	audire
Sing.1.	amabor	studebor	legar	audiar
2.	amabēris	studebēris	legēris	audiēris
3.	amabītur	studebītur	legētur	audiētur
Plur.1.	amabīmur	studebīmur	legēmur	audiēmur
2.	amabīmini	studebīmini	legēmini	audiēmini
3.	amabūntur	studebūntur	legēntur	audiēntur
	1. мене по- люблять	1. мене нав- чать	1. про мене прочитають	1. мене слуха- тимуть

Futurum I indicatīvi допоміжного дієслова **sum, esse, - , fui (бути)**

Sing. 1. ero – я буду

Plur. 1. erimus – ми будемо

2. eris – ти будеш

2. eritis – ви будете

3. erit – він (вона, воно) буде

3. erunt – вони будуть

Розглянуті три часи (praesens, imperfectum, futūrum I) становлять систему інфекта, до якої входять часи недоконаного виду (від infectus недоконаний): я прикрашаю, я прикрашав, я буду прикрашати (іноді - я прикрашу). У цих часів спільна основа інфекта і спільні закінчення в активному й пасивному стані. Відрізняються вони наявністю суфіксів (**-ba-, -eba-** в imperfectum та **-b-, -e-, -a-** – в futūrum indicatīvi) або їх відсутністю (praesens). Цю спільність, системність наочно підкреслює схема.

Таблиця: Часи системи інфекта

Час дієслова	Основа	Суфікси	Особові закінчення	
Praesens indicati- tivi activi et pas- sivi	Основа ін- фекта	немає	Activum	
			Sing.	Plur.
			1. – o(-m)	1. – mus
Imperfectum in- dicativi activi et passivi	Основа ін- фекта	1, 2; 3, 4 -ba-; -eba-	2. – s	2. – tis
			3. – t	3. – nt
			Passivum	
Futurum I indica- tivi activi et pas- sivi	Основа ін- фекта	1, 2; 3, 4 -b-; -e- 1s. -a-	Sing.	Plur.
			1. – or (-r)	1. – mur
			2. – ris	2. – mini
			3. – tur	3. – ntur

Вправа № 1. Утворіть основні форми стандартних дієслів, визначте основи:

Creto, 1 – спалювати, curo, 1 – пілкуватися, expecto, 1 – чекати, nego, 1 – заперечувати, rogo, 1 – просити, impero, 1 – наказувати.

Вправа № 2. Провідмініяйте словосполучення:

Graecus liber (вільний грек); femīna formōsa (красива жінка); oppīdum parvum (маленьке містечко).

Вправа № 3. Перекладіть латинською:

Греки зможуть взяти Трою хитрістю. Батьківщина жителям завжди буде дорога.

Вправа № 4. Визначте форми дієслів, перекладіть українською мовою:

Erat, est; eramus, eritis, sunt, erunt; abest, abērat, abērit; possūmus, poterāmus, poterimus; dabant, dabūntur; pandam, pandēris, pandēris, pandes, pandebāmus; videt,

videbīt, videbūntur; eveniētis, eveniēbat, eveniūnt; parabīs, parabāmus, parabor, parant, parābat.

Вправа № 5. Провідмініайте у всіх часах системи інфекта обох залогів:

Divido, 3 – розділяти, розміщувати; opero, 1 – обтяжувати.

Вправа № 6. Перекладіть українською мовою :

1. Magistri puerōrum Romanōrum plerumque servi Graeci erant, non libēri viri. 2. Verum amīcum pecunia non parabīs. 3. Nemo nostrum amīco auxilium negabīt. 4. Quando te videbo? 5. Vos curāte vestrum officium, ego efficiam meum. 6. Quando ad me venies aut epistūlam scribes? 7. Justitia sine prudentia multum potērit; sine justitia nihil valebīt prudentia. 8. Si necessarium erit pro patria nostra pugnāre, ad arma vocabīmur, contra inimīcos docēmur. 9. Quod hodie non est, id cras erit.

Вправа № 7. Утворіть 3 особу однини і множини від усіх часів системи інфекта:

Cognosco, ěre; recognosco, ěre; agnosco, ěre; ignosco, ěre. Які деривати від цих дієслів вам відомі в українській мові?

Вправа № 8. Прочитайте текст і перекладіть:

De perfidiā punitā.

Olim bellum erat inter Romam et Falerios, oppīdum Romae proxīmum, et Romani ante Falerios castra habēbant. Puēri Faliscōrum autem etiam in bello extra oppīdum se exercebant. Aliquando Faliscus quidam cum puēris nonnullis in castra Romana intrat et Romanis dicit : “Frustra oppīdum nostrum oppugnabītis: armis id expugnāre non poterītis, sed dolo incōlas superabītis. Videtis puēros istos: eos vobis mando ac ita Romanis victoriam paro!” Sed Romani ei respondent : “Contra viros arma habēmus, nunquam ea contra puēros capiēmus. Semper armis pugnāmus; itāque Faliscos dolo insidiisque superāre non possūmus. Puēros domum remittēmus, te autem merīto puniēmus.”

Apte dictum.

– Antigōnum filius interrogābat : “Quando castra movebīmus?” Tum Antigōnus : “Num, - inquit, - solus tubae sonum non audies?”

– Leonīdas ante pugnam apud Thermopylas dicēbat : “Prandēte, Lacedaemonii, hodie apud infēros fortasse cenabīmus.”

– In cornu (на розі) tauri parva sedebat musca. “Si te nimis gravo, - inquit, - statim avolābo.” Tum taurus : “Ubi es? Nihil sentio.”

Вправа № 9. Дайте відповіді на запитання :

1. Ubi Romani castra habebant? 2. Quomodo Faliscus quidam Romanis victoriam parabat? 3. Quid Romani ei Falisco respondent?

Вправа № 10. Знайдіть правильний переклад речення :

Я буду навчатися в школі (гімназії):

1. In scholā (gimnasio) studemus. 2. In scholā (dimnasio) studeo. 3. In scholā (gimnasio) studebo.

Вправа № 11. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Si vivis Romae, Romano vivito more. – Якщо живеш у Римі, то живи за римськими законами.

2. Quaerite, et inveniētis; pulsate et aperietur vobis. – Шукайте і знайдете, стукайте і вам відчинять.

3. Si felix esse vis, esto! – Якщо хочеш бути щасливим, будь!

4. Ut sementem feceris, ita metes. – Як засіватимеш, такий і врожай будеш мати.

5. Nemo sapiens, nisi patiens. – Ніхто не стає мудрим без терпіння.

6. Corvi mali malum ovum. – У паганого крука - пагане яйце (Який батько, такий син).

7. Bis repetita placebūnt. – Двічі повторене сподобається.

8. Quod erat demonstrandum. – Що і треба було довести (Q.E.D.).

9. Magna est veritas et praevalēbit. – Істина велика і запанує.

10. Aut inveniam viam, aut faciam. – Або знайду дорогу, або прокладу її сам).
11. De asīni umbra disceptāre . – Сперечатись про тінь осла (даремно сперечатись).
12. Debēbas, ergo poteras. – Ти мусив, отже міг.
13. Qui semīnat mala, metet mala. – Хто сіє зло, той зло й пожне.
14. Ut salūtas, ita salutabēris. – Як ти вітаєшся, так і тебе привітають.
15. Unum castigābis, centum emendābis. – Одного покараєш, сотню виправиш.
16. Solus cum sola non cogitabūntur orāre “Pater noster”. – Він і вона на самоті не подумають (їм не спаде на думку) читати “Отче наш”.
17. Non semper erunt Saturnalia. – Не завжди будуть Саатурналії.
18. Donec eris felix, multos numerabis amicos. – Доки ти будеш щасливий, у тебе будуть численні друзі.
19. Non est ad astra mollis e terris via. – Нелегкий шлях від землі до зірок.
20. Tunc canent cysni, cum tacebūnt gracūli. – Лебеді заспівають тоді, коли замовкнуть граки.
21. Nemo omnia potest scīre. – Ніхто не може знати все.
22. Qui nil potest sperāre, desperet nihil. - Хто не здатен сподіватися, той не зазнає розчарування.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

aut -	або	inimīcus, a, um -	ворожий, -а,-е
arma, ōrum, n -	зброя	insideo, ēre -	сидіти на або в чьому-небудь
agnosco, ěre -	визнавати, погоджуватися	meus, mea, meum -	мій, моя, моє
ante (abl.) -	раніше, попереду;	multus, a, um -	численний, -а, -е
(acc.) -	перед, до		

autem -	а; ж; же	mando, āre -	наказувати, передавати
aliquando -	якось, одного разу	merito -	заслужено
ac -	і	nemo -	ніхто
bellum, i, n -	війна	nego, āre -	відмовляти, заперечувати
contra (з acc.) -	проти	nihil -	ніщо
cras -	завтра	nonnullus, a, um -	деякий, а, е
cognosco, ěre -	пізнавати	nunquam -	ніколи
castra, ōrum, n -	військовий табір	officium, ii, n -	обов'язок, уряд, посада
cum (з abl.) -	разом з, з	oppīdum, i, n -	містечко
capio, ěre -	брати	oppugno, āre -	нападати, атакувати
carus, a, um -	дорогий, -а, -е	pando, ěre -	розпускати, розстилати
curo, āre -	піклуватися, дбати, лікувати	pecunia, ae, f -	гроші
do, āre -	давати	paro, āre -	готувати, виготовляти
doceo, ěre -	навчати	prudentia, ae, f -	розсудливість, мудрість
dico, ěre -	говорити, називати	pugno, āre -	битися
dolus, i, m -	хитрість, підступ	proximus, a, um -	найближчий, а, е
domus, us, f -	будинок	punio, ĩre -	карати
ego -	я	quando -	коли
efficio, ěre -	робити, здійснювати	quidam, quaedam, quoddam -	якийсь, а, е
etiam -	навіть	recognosco, ěre -	пізнавати, розпізнавати
exerceo, ěre-	тренувати, виконувати	respondeo, ěre -	відповідати
expugno, āre -	завойовувати	remitto, ěre -	відпускати, ослаб-

			ляти
epistūla, ae, f -	лист	sine -	без
evenio, īre -	виходити, траплятися	si -	якщо
Falerii, ōrum, m	Фалерії (місто у	sed -	але
-	південній Етрурії на		
	північ від Рима)		
faliscus, i, m -	фаліск (житель	supero, āre -	перемагати, пере-
	м.Фалерій представ-		вершувати
	ник італійського		
	племені фалісків)		
frustra -	даремно, марно	semper -	завжди
graecus, a, um -	грецький, -а, -е	verus, a, um -	справжній, а, е
hodie -	сьогодні	voco, āre -	кликати, закликати;
			називати
habeo, ēre -	мати	vos -	ви
is, ea, id -	той, та, те	victoria, ae, f -	перемога
interrogo, āre -	питати	vir, viri, m -	чоловік, лицар

Lectio decima.

Homo locum ornat, non ornat hominem locus.

ТРЕТЯ ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (DECLINATIO TERTIA SUBSTANTIVORUM)

1. Визначення основи за родовим відмінком, роду за називним відмінком.
2. Три типи відмінювання: приголосний, голосний, мішаний.
3. Відмінкові закінчення 3 відміни. Відмінювання.

До третьої відміни належать іменники, основа яких закінчується на різні приголосні або на **-i**. Це іменники трьох родів з різними закінченнями в **Nom. sing.**, а в **Gen. sing.** мають закінчення **-is**:

чоловічий рід (m): -o: homo, -inis - чоловік

	-or:	scriptor, -ōris-	письменник
	-os:	mos, moris -	звичай
	-er:	cancer, -ēris -	в'язниця
	-es:	miles, -ītis -	воїн
	-ex:	rex, regis -	цар
	-l:	consul, -is -	консул
жіночий рід (f):	-us:	salus, -ūtis -	здоров'я
	-es:	nubes, -is -	хмара
	-is:	civis, -is -	громадянин (-нка)
	-as:	civitas, -ātis -	держава
	-x:	lex, legis -	закон
	-io:	natio, -ōnis -	народ, нація
	-go:	imago, -īnis -	картина
	-do:	pulchritudo, -īnis -	краса
середній рід (n):	-e:	mare, maris -	море
	-al:	animal, -ālis -	тварина
	-ar:	exemplar, -āris-	приклад, зразок
	-us:	tempus, -ōris	- час
	-c:	lac, lactis -	молоко
	-n:	nomen, -īnis -	ім'я
	-ma:	poema, -ātis -	поема
	-l:	mel, mellis -	мед

Різноманітність закінчень в Nom. sing. пояснюється двома способами творення цієї відмінкової форми – **сигматичним** або **асигматичним** (за допомогою “s” або без “s”).

Основи, що закінчуються на **-l, -r, -n, -s**, утворюють асигматичний номінатив:

Nom. sing.	Gen. sing.	Основа
consul	consūlis	consul-
orator	oratōris	orator-

nomen	nomīnis	nomīn-
mos	moris	mor-

Основи на **-c, -g, -t, -d** утворюють сигматичний номінатив:

Nom. sing.	Gen. sing.	Основа
dux	ducis	duc- (duc+s > dux)
rex	regis	reg- (reg+s > rex)
aetas	aetatis	aetat- (aetat+s > aetas)
palus	paludis	palud- (palud+s > palus)

N.B! Основу іменників визначаємо за формою родового відмінка однини, відкинувши закінчення **-is**. У більшості випадків основа іменників 3 відміни не збігається з формою називного відмінка.

Основа переважної більшості іменників 3 відміни закінчується на приголосний і невеликої групи - на голосний. Отже, іменники 3 відміни поділяються на три типи відмінювання: приголосний, голосний, мішаний.

Різницю у відмінкових закінченнях приголосної, голосної та мішаної груп іменників 3 відміни ілюструє таблиця:

Група	В і д м і н к и		
	Abl. sing.	Gen. pl.	Nom., Acc., Voc pl. (n)
приголосна	-e	-um	-a
голосна	-i	-ium	-ia
мішана	-e	-ium	-a

ПРИГОЛОСНА ГРУПА ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (CLASSIS CONSONANS)

Ознаки приголосного типу:

1. Нерівноскладові іменники (m, f, n), які в Gen. sing. мають на один склад більше, ніж в Nom. sing.
2. Основа іменників закінчується на один приголосний.

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників 3 відміни приголосної групи

imperator, -ōris, m – імператор

lex, legis, f - закон

nomen, -īnis, n - ім'я

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	imperator	lex	nomen	imperatorēs	leges	nomīna
Gen.	imperator-is	leg-is	nomīn-is	imperatorum	legum	nomīnum
Dat.	imperatorī	legi	nomīni	imperatorībus	legībus	nomīnībus
Acc.	imperatorē	legem	nomen	imperatorēs	leges	nomīna
Abl	imperatorē	lege	nomīne	imperatorībus	legībus	nomīnībus
Voc.	imperator	lex	nomen	imperatorēs	leges	nomīna

N.B! Dat. та Abl pl. усіх родів мають закінчення **-ībus**.

Nom., Acc., Voc. pl. мають закінчення в середньому роді **-a**.

Nom., Acc., Voc. pl. мають закінчення в жіночому та чоловічому роді **-es**.

Вправа № 1. Провідмініайте словосполучення:

Flos pulcher - красива квітка

nomen clarum - відоме ім'я

natio magna - великий народ

istud flumen altum - та широка річка

ille labor molestus - та тяжка робота

ei civitas libēra - ця вільна держава

Вправа № 2. Утворіть форму Nom. sing. іменників з відміни за формою Gen. sing.:

Ducis, vocis, regis, virtūtis, milītis, ratiōnis, natiōnis, tempōris, salūtis, civitātis, laudis, opēris, libertātis, pedis, plebis.

Вправа № 3. Утворіть форму Nom. sing., перекладіть українською мовою:

Virginibus, tempōra, sorōre, solis, patrem, opērum, nomīni, labōris, iuvenum, itinēre, honōrem, legibus, vocis, tempōrum, rege, necem, ducum, vulnerum, fulgūra, homīnis.

Вправа № 4. Визначте форми дієслів, перекладіть українською мовою:

Parat, parātur, parabant, parābantur; imperābam, imperābīt; rogābītur, rogābāmur; quaeror, quaerītur, quaerar, quaerētur; pellēris, pellēris, pellebāris, pellēmini, pellebāmini, pellam; tegis, tegūnt, tegēbar, teges, tegētis; ducīmus, ducīmur, ducēbat, ducētur.

Вправа № 5. Визначте, від яких основ відомих вам латинських дієслів походять слова в українській мові, які в них використані словотворчі елементи (суфікси, префікси):

Лектор, лекція, колекція, апарат, препарат, контакт, конструктор, демонстрація, демонстратор, ревізор, ревізія.

Вправа № 6. Прочитайте і перекладіть:

1. Timor est malus magister. 2. Fratrem meum cotidie exspectāmus. 3. Magna praemia victoribus ludōrum Olympiōrum tribuebāntur. 4. Galli legatos ad Caesārem mittūnt rogatum auxilium. 5. Homo locum ornat, non homīnem locus. 6. Homo homīni amīcus est. 7. Carmīna poētārum Romanōrum tota Italiā legebāntur. 8. Iuno et Minerva erant temporibus antiquis deae clarae. 9. Mel et lac cibus multōrum populōrum antiquōrum erat. 10. Et tibi, et sorōri tuae, et matri, et patri salutem dico. 11. Pro patriā, pro libertatē, pro vitā pugnabīmus. 12. In dolore lacrimas tenēre virtūtis proprium est. 13. Veritas – tempōris filia. 14. Apud Romanos in adulescens, qui ad

negotia publica parabitur, a patre ad eum oratōrem deducebātur, qui in civitatē primum locum obtinebat. 15. Roma Italiae caput semper erat et hodie est. 16. Milites Romani aut pedites erant, aut equites. 17. Leges Romanōrum severae erant. 18. Vox populi – vox veritatis. 19. Pro patria, pro pace pugnāre debēmus. 20. Pes mihi dolebat. 21. Civitas cum civitate semper in concordia esse debet. 22. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. 23. Vere et aestate terra florībus ornatur, autumnopomis, hieme nive. 24. Genera bestiarum et arborum varia sunt. 25. Hominis animus ratiōne ornātur.

De Cicerōne.

Magnus erat numērus scriptōrum antiquōrum. Multi erant oratōres clari Graecōrum et Romanōrum. In numēro oratōrum erat et Cicēro. Cicēro quoque egregius scriptor Latinus erat. Cicerōni libri scriptōrum Graecōrum et Romanōrum noti erant. Gloriam magnam Cicerōnis libri de philosophia et de eloquentia et de arte oratiōnis habent.

Вправа № 7. З’ясуйте значення суфікса **-or** за допомогою речень:

1. Gubernator gubernat. 2. Scriptor scribīt. 3. Lector legīt. 4. Imperator imperat. 5. Victor vincīt. 6. Auditor audit.

Запишіть слова з української (англійської, німецької, французької) мови, що утворилися за допомогою латинського суфікса **-or** (вказує на носія дії):

лат. lector ...

укр. лектор...

англ. lector...

нім. lector...

фр. lecteur...

Примітка: lector - читач (від legēre – читати);
 orator - промовець (від orāre – говорити);
 doctor - вчитель (від docēre – вчити).

Вправа № 8. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Labōres pariūnt honōres. - Праця народжує пошану.
2. Honōres mutant mores, sed raro in meliores. - Почесті змінюють характери, але рідко на кращі.
3. Repetitio est mater studiōrum. - Повторення – мати навчання.
4. Consuetudo est altēra natūra. - Звичка – друга натура.
5. Salus patriae – suprema lex. - Добробут батьківщини – найвищий закон.
6. O tempōra, o mores! - О часи, о звичаї!
7. Gladius ferit corpus, animos oratio. - Меч вражає тіло, а слово - душу.
8. Dura lex, sed lex. - Суворий закон, але закон.
9. Finis coronat opus. - Кінець увінчує справу.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ad – (з acc.)	до; для	legatus, -i, m -	посол, легат
adduco, ěre -	приводити	locus, -i, m -	місце
adulescens, -ntis, f -	юнак	ludus, -i, m -	гра, забава
apud (з acc.) -	біля, коло, при, у	malus, a, um -	поганий, а, е
arceo, ěre -	утримувати	mel, mellis, n -	мед
ars, artis, f -	мистецтво	miles, -ĭtis, m -	воїн
auctor, -ōris, m -	автор	mitto, ěre -	посилати
auxilium, ii, n -	допомога	natio, -ōnis, f -	нація
barba, ae, f -	борода	negotium, ii, n -	робота
caput, -ĭtis, n -	голова, край	nescio, ĭre -	не знати, не вміти
carmen, -ĭnis, n -	пісня, вірш	notus, a, um -	відомий, а, е
cibus, -i, m -	їжа, харч	obtineo, ěre -	посідати, володіти
civitas, -ātis, f -	державна	oppĭdum, i, n -	містечко
comporto, āre -	збирати, зводити	opus, -ěris, n -	робота
conduco, ěre -	збирати	raro, āre -	готувати
consuetudo, -ĭnis, f -	звичка	pellō, ěre -	бути, штовхати
cotidie -	щоденно	pes, pedis, m –	нога, стопа

cresco, ěre -	рости	plebs, -is, f -	простолюддя
deduco, ěre -	виводити	praemium, ii, n -	нагорода
describo, ěre -	описувати	produco, ěre -	виводити вперед
dico, ěre -	говорити	quaero, ěre -	шукати, питати
dolor, -ōris, m -	біль, страждання	qui, quae, quod -	який, яка, яке
duco, ěre -	вести	quoque -	також
dux, ducis, m -	вождь	ratio, -ōnis, f -	розум
educō, ěre -	виводити	reduco, ěre -	повертати
egregius, a, um -	відмінний, а, е	rex, regis, m -	цар
eloquens, -ntis -	красномовний, а, е	rogo, āre -	питати
exporto, āre -	вивозити	salus, -ūtis, f -	благо
expecto, āre -	чекати, сподівати- ся	soror, -ōris, f	сестра
frater, -tris, m -	батько	tego, ěre -	укривати, накри- вати
fulgur, -ūris, n -	блискавка, сяйво	tempus, -ōris, n -	час
honor, -ōris, m -	честь	teneo, ěre -	тримати
impero, āre -	наказувати	timor, -ōris, m -	страх
importo, āre -	ввозити	totus, a, um -	увесь, уся, усе
induco, ěre-	вводити, приводи- ти	transporto, āre -	перевозити
inscribo, ěre -	написати	tribuo, ěre -	виділяти, наділяти
is, ea, id -	той, та, те	virtus, -ūtis, f -	доблесть
iudex, -īcis, m -	суддя	veritas, -ātis, f -	істина, правда
lac, lactis, n -	молоко	vox, vocis, f -	голос
lacrima, -ae, f -	сльоза	vulnus, -ěris, n -	рана
laus, -ūdis, f -	хвала, слава		
libertas, -ātis, f -	воля		

Lectio undecima

Si vis pacem, para pacem.

ГОЛОСНА ГРУПА ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (CLASSIS VOCALIS DECLINATIŌNIS TERTIAE)

До голосної групи 3 відміни належать іменники середнього роду (n) з закінченнями **-e, -al, -ar** в **Nom. sing.**, в **Gen. sing.** - **-is**.

Наприклад:

mare, maris, n	-	море
insigne, is, n	-	знак
vestigal, ālis, n	-	податок
exemplar, āris, n	-	зразок
calcar, āris, n	-	шпора

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників 3 відміни голосної групи

animal, ālis, n	-	тварина
mare, maris, n	-	море
exemplar, āris, n	-	зразок

	Singularis			Pluralis		
	n	n	n	n	n	n
Nom.	marē	anīmal	exēmplar	marīā	animalia	exemplariā
Gen.	mar-īs	animal-īs	exemplār-is	marīūm	animaliūm	exemplarium
Dat.	marī	animalī	exemplārī	marībus	animalībus	exemplarībus
Acc.	marē	anīmal	exēmplar	marīā	animalia	exemplariā
Abl.	marī	animalī	exemplārī	marībus	animalībus	exemplarībus
Voc.	marē	anīmal	exēmplar	marīā	animalia	exemplariā

МІШАНА ГРУПА
ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ
(CLASSIS MIXTA DECLINATIONIS TERTIAE)

До мішаної групи 3 відміни належать:

а) рівноскладові іменники, які в **Nom. sing.** закінчуються на **-es, -is**:

sedes, is, f - житло
 clades, is, f - поразка
 navis, is, f - корабель
 testis, is, f - свідок

б) іменники, основа яких закінчується на два або більше приголосних:

urbs, urbis, f - місто
 ars, artis, f - мистецтво, ремесло
 fons, fontis, f - джерело
 os, ossis, n - кістка
 cor, cordis, n - серце

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників 3 відміни мішаної групи

civis, civis, m, f - громадянин (-нка)
 pars, partis, f - частина
 os, ossis, n - кістка

	Singularis			Pluralis		
	m, f	f	n	m, f	f	n
Nom.	civīs	pars	os	civēs	partēs	ossā
Gen.	civīs	part-īs	oss-īs	civium	partiūm	ossiūm
Dat.	civī	partī	ossī	civībus	partībus	ossiibus
Acc.	civēm	partēm	os	civēs	partēs	ossā
Abl	civē	partē	ossē	civībus	partībus	ossiibus
Voc.	civīs	pars	os	civēs	partēs	ossā

Вправа № 1. Провідмініайте усно:

insigne, is, n	-	знак
vestigal, ālis, n	-	податок
lacunar, āris, n	-	стеля.

Вправа № 2. Провідмініайте у всіх часах системи інфекта обох станів:

fundo, 3	-	лити
recuso, 1	-	відмовляти.

Вправа № 3. Узгодьте іменник та прикметник. Провідмініайте та перекладіть:

Calcar, āris, n – шпора, aureus, a, um – золотий, a, e; animal, ālis, n – тварина, domesticus, a, um – домашній, я, e; tussis, is, f – кашель, siccus, a, um – сухий, a, e; cor, cordis, n – серце, humanus, a, um – людський, a, e; testis, is, m, f – свідок, certus, a, um – надійний; secures, is, f – сокира, ferrus, a, um – залізний, a, e.

Вправа № 4. Прочитайте і перекладіть текст:

De mari.

Magna est pulchritūdo maris, magna utilitas. Aqua maris salsa est. Multa flumina in maria influunt. Rupes litōrum maris saepe altae sunt. In mari multae plantae crescunt et mira animalia vivunt. Itaque poētae non recte mare infecundum appellant. Natūra marium varia est: alia maria frigida, alia calida sunt. Inter Eurōpam et Africam est mare Internum. Multa maria Graecis et Romānis ignōta erant. Deus fluminum et marium erat Neptūnus.

De animalibus.

Sunt multa genēra animalium. Animalia vivunt et in terrā et in aquā et in aēre. Variae sunt formae et voces animalium. In regionibus Asiae et Afrīcae terra marique rara exemplaria animalium sunt. Facultātes animalium diversae sunt. Homīnes ratiōne et lingua animalia supērant.

Вправа № 5. Визначте, від яких латинських слів утворилися українські похідні:

Фініш, гуманний, локальний, коронувати, корпус, легальний, салют, раціональний, капітальний, регіональний, генеральний, флора, міліція, домінуючий.

Вправа № 6. Перекладіть українською мовою дієслова, використовуючи значення префіксів:

Conduco, educo, induco, reduco (duco, ěre – вести); describo, inscribo (scribo, ěre – писати); exporto, importo, transporto (porto, āre – переносити, перевозити).

Вправа № 7. Перекладіть речення:

1. Mare movetur ventis. 2. In mari aquam fundis. 3. In mari aquam quaeris. 4. Maria vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomina accipiunt. 5. Ursus, lupus, taurus animalia sunt; etiam homo animal est. 6. Nonnulla animalia sub terra habitant. 7. Multa bella Romani terra marique gerebant. 8. In mari Mediterraneo sunt varia genera animalium. 9. Gallus habet calcaria. 10. Nonnulla maria populis antiquis ignota fuerunt.

Вправа № 8. Визначте основу і тип відміни у таких іменників:

Caedes, is, f – битва; flos, floris, f – квітка; calor, oris, m – теплота; canis, is, m, f – пес; caput, itis, n – голова; pars, partis, f – частина; mare, maris, n – море; color, oris, m – краска; navis, is, f – корабель; corpus, oris, n – тіло; frons, frontis, f – чоло; ops, opis, f – сила; os, ossis, n – кістка; or, oris, f – рот, вуста; venter, ventris, n – живіт.

Вправа № 9. Визначте відмінкові форми іменників 3 відміни, перекладіть українською мовою:

Regum, ducum, vocum, laborum, carminum, nubium, montium, testium, calcarium, civium, exemplarium, marium, avium; rege, homine, mari, flumine, voce, duce, ave, urbe, dolore, leone, calcari, monte; carmina, maria, flumina, urbes, exemplaria, corpora, tempora, animalia, ossa.

Вправа № 10. Утворіть форму Nom. sing. іменників з відміни за формою Gen. sing.:

Leōnis, legiōnis, nomīnis, legis, ducis, vocis, regis, custōdis, floris, milītis, heredis, civitātis, oridīnis, regiōnis; partis, montis, fontis, oratōris, consūlis, animālis.

Вправа № 11. Поставте іменники в дужках в потрібному відмінку однини чи множини. Визначте відміну, перекладіть:

1. (Miles) Romani (pars) navium hostium capiūnt. 2. Verus amicus (amor, mos, os, res) cognoscitur. 3. Cibus simplex est (homo) utilis. 4. (Miles Romanus) multa oppida in Galliā expugnābant. 5. Interdum sub nomine (pax) bellum occultatur. 6. (Filia) eius hominis (virgo) pulchra est. 7. Divitiae (homo felix) non faciūnt. 8. Frigus intolerabile est (corpus) nudo. 9. (Liber bonus) legere debemus. 10. Milites Caesaris (mons) capiūnt.

Вправа № 12. Прочитайте та перекладіть текст:

De Scythiā.

Scythia includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Riphaeis, a tergo Asia ac Phasi flumine. Ea multum in longitudinem et latitudinem patet. Hominibus inter se sunt nulli fines; neque enim agrum exercent, nec domicilium aut tectum aut sedes habent; armenta et pecora per incultas solitudines semper pascunt. Uxores liberosque suos secum in plaustis vehunt, quae (які) pro domibus habent. Iustitia gentis moribus regitur, non legibus. Nullum scelus apud eos sic grave est, quam furtum, quippe sine munimento pecora et armenta habent. Aurum et argentum, quae reliqui mortales appetunt, negligunt. Lacte et melle vivunt. Usus lanae iis ignotus est, nam pelles ferinas pro vestibus habent. Ea continentia morum quoque iustitiam gignit, quipped ibidem divitiarum cupido est, ubi est usus. (Apud Iustini Historiam).

Вправа № 13. Дайте відповіді на запитання:

1. Quomodo Scythiae vivunt? 2. Quomodo iustitia gentis Scythiarum regitur? 3. Quod scelus apud Scythas gravissimum (найтяжчий) putatur? 4. Quid Scythiae pro vestibus habent? 5. Quid Scythiae plerumque edunt?

Вправа № 14. Замініть іменник *via*, *ae*, *f* – дорога, шлях у сполученнях *ea via longa, ignota, nocturna, periculosa* синонімом *iter, itinēris, n*. Узгодьте з ним означення.

Вправа № 15. Визначте форму дієслова:

*Video, videbīt, videbūntur; puniam, punis, puniūnt, punies, puniēris, puni-
ebāmus; erāmus, ero, erītis, sunt; ornāte, ornābat, ornabīt, ornāntur, ornat; dabant,
dāre, do, dabēris; doces, docēbar, docēbant, docebītis, docēte, docebūnt.*

Вправа № 16. Прочитайте та перекладіть:

De avibus.

In silvis multae aves sunt. Aves alas habent. Plumae sunt quas vestit avium. Vere voces multarum avium aures hominum delectant. Aves nonnullae nuntii sunt veris. Autumno aves in alias regiones avolant, nonnullae autem hieme in regionibus frigidis manent. Ibi saepe famem extremam tolerant.

Ut leo rex bestiarum, ita aquila regina avium est. Aquilam reginam avium appellamus, nam nulla avis aquilam robore superat.

De arce Capitolina.

Arx Capitolina sita erat in monte Capitolino. Arx muros firmos et altos habebat; sita erat in media urbe, erat praesidium et refugium civium in bello et in periculis. In arce Capitolina magnificentum templum Iovis erat. Custodes arcis Capitolinae et aliarum artium milites erant. In arcibus firmis vita omnium civium et aliorum hominum tuta erat.

1. Numerus civium Romanorum bellis perpetuis minuebatur. 2. In pace artes et litterae florent, idcirco pax mater artium appellatur. 3. Scire leges non est verba earum tenere, sed vim ac mentes. 4. Olim in patriam nostram multitudo arcium altarum erat. 5. Concordia civium civitas firmatur, discordia deletur. 6. Galli spatia temporis numero noctium finiiebant. 7. In mediis aevis munera vassalorum sunt: pontis erectio, arcis constructio, contra hostem expeditio. 8. Dum vires antiquae sinunt, tolerante labore (Ov.). 9. Est proverbium Latinum: inter arma silent Musae; alii dicunt: inter arma silent leges.

Вправа № 17. Перекладіть латинською мовою:

1. Деякі моря були невідомі стародавнім народам. 2. Римляни приносили в жертву Юпітеру білих биків. 3. Римська історія подає численні приклади мужності громадян.

Вправа № 18. Визначте, від яких латинських слів походять українські записи:

Артист, дантист, урбанізація, фонтан, партія, аеропорт, імпорт, експорт, лабораторія, вінок, натураліст, цивільний.

Вправа № 19. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Ars longa, vita brevis. – Життя коротке, мистецтво вічне.
2. Mens sana in corpore sano. – У здоровому тілі – здоровий дух.
3. Non est fumus absque igni. – Немає диму без вогню.
4. Quod licet Iovi, non licet bovi. – Що дозволено Юпітеру, то не дозволено бичу.
5. Aurea sacra fames. – Проклята жадоба золота.
6. Panem et circenses! – Хліба і видовищ!
7. Ex ungue leonem, ex auribus asinum. – Лева (впізнають) по пазурях, а осла – по вухах.
8. Lege artis. – За законами мистецтва.
9. Urbi et orbi. – Риму і світові (Вступна формула імператорських едиктів).
10. Ad fontes. - До першоджерел.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

ac -	i	mens, mentis, f -	розум, думка
accipio, ĩre -	одержувати	mirus, a, um -	дивовижний, а, е
ala, ae, f-	крило	multitudo, -ĳnis, f -	більшість
altarium, ii, n -	вівтар	minumentum, i, n -	захист, опора

alter, ěra, ěrum -	другий	munus, -eris, n -	обов'язок
altus, a, um -	високий, а, е	naris, is, f -	ніздря
appello, āre -	називати	neglego, ěre -	відмовлятися
appeto, ěre -	прагнути	neque -	і не
armentum, i, n -	велика худоба	nocturnus, a, um -	нічний, а, е
арх, arcis, f -	фортеця	nonnullus, a, um -	деякий, а, е
auris, is, f -	вухо	nuntia, ae, f -	вісниця
aut -	або	origo, -ĭnis, f -	початок
autumnus, i, m -	осінь	rasco, ěre -	пасти
avis, avis, f -	птах	pateo, ěre -	простягатися
avolo, āre -	відлітати	pecuosus, a, um -	багатий худобою
calidus, a, um -	гарячий, а, е	pecus, -ōris, n -	тварина (вівці)
constructio, -ōnis, f	спорудження	pellis, is, f -	шкура, хутро
continens, -ntis -	послідовний	periculosus, a, um -	небезпечний, а, е
cupido, -ĭnis, f -	прагнення	planta, ae, f -	рослина
curatio, -ōnis, f -	турбота	plaustrum, i, n -	віз, візок
custos, -ōdis, m -	сторож, вартовий	pluma, ae, f -	пух, піринка
delecto, āre -	приваблювати	pons, pontis, m -	міст
deleo, ěre -	знищувати	proverbium, ii, n -	прислів'я
dens, -ntis, m -	зуб	pulchritudo, -ĭnis, f	краса
discordia, ae, f -	незгода, розбрат	punio, ĭre -	карати
dolor, -ōris, m -	біль	quippe -	звичайно
domicilium, ii, n -	домівка	quomōdo -	як, яким чином
dum -	доки	rarus, a, um -	рідкісний, а, е
exertio, -ōnis, f -	спорудження	recte -	правильно
expeditio, -ōnis, f	похід	reliquus, a, um -	інший, а, е
extremus, a, um -	останній, я, е	regio, -ōnis, f -	кордон
facultas, ātis, f -	можливість	rego, ěre -	керувати
fames, is, f -	голод	robur, -ōris, m -	міць, сила
febris, is, f -	лихоманка	rupes, is, f -	скеля
ferinus, a, um -	звіриний, а. е	salsus, a, um -	солоний, а, е
finis, ium -	територія, область	scelsus, -eris, n -	злочин

finis, is, m -	кордон, межа	sedes, is, f -	крісло, сидіння
firmitas, āre -	зміцнювати	sileo, ēre -	мовчати
flos, floris, f -	квітка	sino, sivi, situm, ēre -	дозволяти
flumen, -inis, n -	річка	sino, - , situm, ēre -	класти
fons, fontis, m -	джерело	solitudines, um -	пустеля (pl. t.)
frigidus, a, um -	холодний, а, е	solitudo, -inis, f -	самотність
furtum, i, n -	крадіжка	spatium, ii, n -	період
gigno, ēre -	народжувати	supero, āre -	перемагати
gravis, e -	тяжкий, а, е	tectum, i, n -	дах, покрівля
heres, ēdis, m, f -	спадкоємець	teneo, ēre -	тримати
hiems, hiemis, f -	зима	tergum, i, n -	хребет
ibidem -	саме тут	testis, is, m, f -	свідок
idcirco -	ось чому	tolero, āre -	терпіти
ignotus, a, um -	невідомий, а, е	tussis, is, f -	кашель
includo, ēre -	замикати	ut -	як
incultus, a, um -	необроблений, а, е	utilitas, -ātis, f -	користь
influo, ēre -	вливатися	vassalus, i, m -	васал
Iustinus, i, m -	Юстин (римський історик 2 ст. н.е.)	veho, ēre -	возити, носити
lacto, āre -	давати молоко	ver, veris, n -	весна
lana, ae, f -	вовна	vestis, is, f -	одяг
latitudo, -inis, f -	ширина	vires, ium -	сили
legio, -ōnis, f -	легіон	vis, vis, f (acc. vim, abl. vi)	сила, насильство
litus, ōris, n -	морський берег	vitium, ii, n -	недолік, вада
longitudo, -inis, f -	довжина		
maneo, ēre -	залишатися		

Lectio duodecima

Nemo sapiens, nisi patiens.

ПРИКМЕТНИКИ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ (DECLINATIO TERTIA ADIECTIVŌRUM)

Залежно від кількості родових закінчень в Nom. sing. прикметники 3 відміни поділяються на три групи:

1. Прикметники з 3-ма родовими закінченнями для кожного роду (їх усього 13):

m	-	-er
f	-	-is
n	-	-e

acer, acris, acre	-	гострий, а, е;
alacer, alacris, alacre	-	бадьорий, а, е;
celer, celēris, celēre	-	швидкий, а, е.

2. Прикметники з двома закінченнями:

m, f	-	-is
n	-	-e

socialis, e	-	суспільний, а, е;
brevis, e	-	короткий, а, е;
gravis, e	-	тяжкий, а, е;
illucris, e	-	світлий, а, е.

3. Прикметники з одним, спільним закінченням для всіх трьох родів:

m, f, n	-	-ns; -x; -r.
----------------	---	---------------------

sapiens, -ntis	-	розумний, а, е;
recens, -ntis	-	свіжий, а, е;

simplex, -īcis	-	простий, а, е;
felix, -īcis	-	щасливий, а, е;
par, paris	-	рівний, а, е.

Усі прикметники 3 відміни відмінюються за голосною групою іменників 3 відміни, тобто в Abl. sing. мають закінчення **-ī**, в Gen. pl. - **ium**; для середнього роду Nom., Acc., Voc. pl. – **ia**.

Таблиця: Відмінкові закінчення прикметників 3 відміни:

а) із трьома закінченнями: acer (m), acris (f), acre (n)

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	acer	acris	acre	acres	acres	acria
Gen.	acr-īs	acr-īs	acr-īs	acrium	acrium	acrium
Dat.	acrī	acrī	acrī	acrībus	acrībus	acrībus
Acc.	acrēm	acrem	acre	acres	acres	acria
Abl.	acrī	acrī	acrī	acrībus	acrībus	acrībus
Voc.	acer	acris	acre	acres	acres	acria

б) із двома закінченнями: fortis (m, f), forte (n)

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	fortīs	forte	fortes	fortia
Gen.	fort-īs	fort-īs	fortium	fortium
Dat.	fortī	fortī	fortībus	fortībus
Acc.	fortēm	forte	fortes	fortia
Abl.	fortī	fortī	fortībus	fortībus
Voc.	fortīs	forte	fortes	fortia

в) з одним закінченням: simplex, -icis (m, f, n)

	Singularis	Pluralis
	m, f, n	m, f, n
Nom.	simplex	simplīces (m,f) simplicia (n)
Gen.	simplīc-is	simplicium
Dat.	simplīci	simplicībus
Acc.	simplīcem (m,f) simplex (n)	simplīces (m,f) simplicia (n)
Abl.	simplīci	simplicībus
Voc.	simplex	simplīces (m,f) simplicia (n)

Деякі прикметники 3 відміни з одним закінченням у Nom. sing. відмінюються за приголосною групою:

- dives, -ītis - багатий, а, е;
- pauper, -ēris - бідний, а, е;
- vetus, -ēris - старий, а, е;
- princeps, -īpis - перший, а, е;
- particeps, -īpis - причетний, а, е.

ДІЄПРИКМЕТНИК

ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ АКТИВНОГО СТАНУ

(PARTICIPĪUM PRAESENTIS ACTĪVI)

Дієприкметники подібні прикметникам 3 відміни з одним закінченням для всіх трьох родів. Дієприкметники утворюються шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-ns** в 1, 2 дієвідмінах та суфікса **-ens** в 3, 4.

Таблиця: Утворення дієприкметника

Дієвідміна	Infinitivus praesentis activi	Participium praesentis activi	Переклад
1	amāre	ama-ns	люблячий; той, що любить
2	studēre	stude-ns	навчаючий; той, що навчає
3	legēre	leg-ens	читаючий; той, що читає
4	audīre	audi-ens	слухаючий; той, що слухає

N.B! Практична основа при відмінюванні дієприкметників закінчується на **-nt**.

Відмінюються дієприкметники за третьою голосною групою іменників, приймаючи закінчення **-ntis (nt+is)** в Gen. sing., однак в Abl. sing. вони часто мають закінчення **-e** у звороті *ablativus absolutus*.

Таблиця: Відмінювання дієприкметників теперішнього часу активного стану

Regnāre - regnans (m, f, n) – пануючий, а, е

	Singularis	Pluralis
	m, f, n	m, f, n
Nom.	regnans	regnantes (m,f) regnantia (n)
Gen.	regnant-is	regnantium
Dat.	regnanti	regnantibus
Acc.	regnantem (m,f) regnans (n)	regnantes (m,f) regnantia (n)
Abl.	regnanti (-e)	regnantibus
Voc.	regnans	regnantes (m,f) regnantia (n)

N.B! Дієприкметник виступає у функції означення й узгоджується з іменником у роді, числі, відмінку: puer legens – читаючий хлопець.

Вправа № 1. Утворіть форми Nom. sing. від прикметників, перекладіть українською мовою:

Brevis, vocalia, facili, difficilībus, omnes, communium, fortis, turpia, dulcis, qualium, tali, simplīces, simplicia, felicis, effici, mendacībus.

Вправа № 2. Узгодьте займенник, іменник, прикметник, визначте відміну, провідмініяйте:

а) omnis, e (всякий, а, е), initium, ii, n (початок), difficilis, e (важкий, а, е);

б) omnis, e (всякий, а, е), ars, artis, f (мистецтво), simplex, -īcis (простий, а, е);

в) tuus, tua, tuum (твій, я, є), consilium, ii, n (порада), immortalis, e (вічний, а, е).

Вправа № 3. Визначте відмінок поданих словосполучень, перекладіть, поставте в Nom. sing. та провідмініяйте:

Exempla turpia	-	exempli turpi;
hominībus sapientībus	-	homīnes sapientes;
amicōrum fidelium	-	amīcis fidelībus;
initia difficilia	-	initiōrum difficilium;
militis fortis	-	militum fortium;
lupo crudeli	-	lupos crudeles.

Вправа № 4. У словосполученні illa dictio parva (brevis, facilis, efficax) та маленька промова (коротка, легка, дійова) замініть іменник dictio, -ōnis, f – промова іменником verbum, i, n - слово. Узгодьте з ним прикметники.

Вправа № 5. Визначте форму дієслів, перекладіть українською мовою. Утворіть infinitīvus praesentis activi et passivi:

Mutāntur, mutābāntur, mutabūntur; discam, discēris, discēris, discēbam; sentiūnt, sentiēntur, sentiebātis; manebāmus, manebīt, manētur.

Вправа № 6. Утворіть та перекладіть українською мовою форми *participium praesentis activi* від дієслів:

Saepio, īre – захищати; *describo, ěre* – описувати; *monstro, āre* – показувати; *sentio, īre* – відчувати; *mitto, ěre* – посилати; *pareo, ěre* – слухатися, підкорятися; *habeo, ěre* – мати; *amo, āre* – кохати.

Зразок: *laboro, āre* – працювати; *laborāre* – основа інфекта *laborā + ns = laborans* – той, що працює; та, що працює; те, що працює.

N.B! Gen. sing. – *laborantis*.

Вправа № 7. Замініть дієслово в дужках на відповідну відмінкову форму *participium praesentis activi*:

1. Audio popūlum (*clamo, 1*). 2. Laudāmus audiciam bonōrum civium patriam (*defendo, 3*). 3. Fabūlam narrāmus (*peto, 3*). 4. Auxilium misit imperator militībus (*fugio, 3*).

Вправа № 8. Поясніть значення та латинське походження слів:

Лапідарний, цензура, постулат, транзит, солярій, ініціали.

Вправа № 9.

A. Утворіть *participium praesentis activi* від дієслів:

Dico, xi, ctum, ěre - говорити

vinco, vici, victum, ěre - перемагати

scribo, psi, ptum, ěre - писати

B. Перекладіть словосполучення і провідмініайте:

Людина, що пише; військо, що перемагає; жінка, що говорить.

Вправа № 10. Прочитайте текст і перекладіть:

1. De Hannibāle.

Celēbris erat Carthāgo, celebria templa et aedificia urbis, celēbre erat nomen Hannibālis, egregii et fortis Carthaginensium ducis. Hannībal erat dux impavīdus atque crudēlis. Ut dux celer et fortis erat, ita milītes habēbat celēres et fortes et im-

pavidos. Victor magnarum copiarum equestrium et pedestrium erat. Nobilis et memorabilis est Romanorum clades Cannensis. Memoria cladis Cannensis Romanis semper acerba et tristis erat.

2. De Achille.

Celeber erat Achilles, filius Pelēi regis et Thetidis deae. Achilles particeps belli Troiani erat. Celebre erat scutum, celebria erant arma Achillis. Celebris erat celeritas Achillis. Celeritate sua incredibili et magno corporis robore Achilles Troianis terribilis erat. Mors Patrocli, eius amici, Achilli dolores acres dabat. Itaque Achilles Hectorem ad pugnam provocat et virum fortem necat.

Вправа № 11. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Vox clamantis in deserto. – Голос того, хто волає в пустелі.
2. Omne initium difficile est. – Всякий початок – важкий.
3. Sapienti sat. – Розумному достатньо.
4. Sol omnibus lucet. – Сонце світить усім.
5. Sero venientibus – ossa. – Тим, що пізно приходять – кістки.
6. Timeo Danaos et dona ferentes. – Боюся данайців, навіть і тих, що дари приносять.
7. Fortes fortuna adiuvat. – Хоробрим доля допомагає.
8. Nomina stultorum ubique sunt locorum. – Дурні пишуть свої імена скрізь.
9. Nomines bonae voluntatis. – Люди доброї волі.
10. Ius civile. - Цивільне право.
11. Ius criminale. – Кримінальне право.
12. Ius naturale. – Звичаєве право.
13. Ius gentium. - Міжнародне право.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

audacia, ae, f -	сміливість	incredibilis, e -	неймовірний, а, е
aedificium, ii, n -	будинок	laudo, āre -	хвалити

acerbus, a, um -	гіркий, а, е	mendax, -ācis -	брехливий, а, е
celeber, bris, bre -	знаменитий, а, е	muto, āre -	змінювати
crudelis, e -	жорстокий, а, е	maneo, ēre -	залишатися
clades, is, f -	поразка	memorabīlis, e -	достопам'ятний, а, е
dulcis, e -	солодкий, а, е	nobīlis, e -	знатний, а, е
disco, ěre -	говорити	peto, ěre -	прагнути
defendo, ěre -	захищати	pedester, tris, tre -	піший, а, е
dico, ěre -	говорити	particeps, -cipis (m, f)	учасник, товариш
efficio, ěre -	зробити, виконати	provoco, āre -	визивати (вперед)
egregius. a, um -	видатний, а, е	qualis, e -	який, а, е
equester, tris, tre-	кінний, а, е	robur, -oris, n -	сила
fidelis, e -	вірний, а, е	simplex, -īcis -	простий, а, е
facīlis, e -	легкий, а, е	sentio, ĩre -	почувати
fugio, ěre -	тікати	scutum, i, n -	щит
initium, ii, n -	початок	turpis, e -	бридкий, а, е
impravidus, a, um	безстрашний, а, е	terribīlis, e -	страшний, а, е

Lectio tertia decima

Custus legībus non subiacet.

ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (DECLINATIO QUVARTA SUBSTANTIVŌRUM)

До 4 відміни належать іменники чоловічого роду з закінченням в **Nom. sing. –us**, середнього роду **-u**. В **Gen. sing.** ці іменники мають закінчення **–us**.

Наприклад:

exercitus, us, m - військо

casus, us, m	-	випадок, відмінок
cantus, us, m	-	спів
metus, us, m	-	страх
spiritus, us, m	-	дух, спирт
cornu, us, n	-	ріг, фланг
genu, us, n	-	коліно
veru, us, n	-	дротик
gelu, us, n	-	мороз

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників 4 відміни

	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
Nom.	exercitus	cornū	exercitus	cornuā
Gen.	exercitus	cornūs	exercituum	cornuum
Dat.	exercitui	cornū	exercitibus	cornibus
Acc.	exercitum	cornū	exercitus	cornuā
Abl.	exercitū	cornū	exercitibus	cornibus
Voc.	exercitus	cornū	exercitus	cornuā

До іменників 4 відміни з закінченням в **Nom. sing. –us** належить невелика кількість іменників жіночого роду. Серед них:

acus, us, f	-	голка	domus, us, f	-	дім
manus, us, f	-	рука	anus, us, f	-	стара жінка
nurus, us, f	-	невістка	porticus, us, f	-	портик, колонада
quercus, us, f	-	дуб	socrus, us, f	-	свекруха
tribus, us, f	-	район	Idus, uum, f	-	Іди

Багато іменників 4 відміни дієслівного походження:

status, us, m	-	стан, положення (від sto, 1 – стояти);
---------------	---	--

Вправа № 3. Знайдіть зайве слово у цьому ряду:

Casus – lupus – contractus – usus – fructus – arcus – clarus – discipulus – ventus – cursus – adventus – visus.

Вправа № 4. Утворіть усі форми інфінітива від дієслів: **vinco, 3** – перемогати, **emirgo, 1** – розлучатися, переселятися; провідміняти у всіх часах системи інфекта обох станів.

Вправа № 5. Визначте, від яких латинських слів походять українські слова:

Республіка, ребус, магістр, контата, авіація, фрукт, ляпсус, манускрипт, манікюр, педікюр.

Вправа № 6. Прочитайте і перекладіть:

1. Doctrīna est dulcis fructus radīcis amāre. 2. Usus est egregius magister. 3. Per risum multum debes cognoscere stultum. 4. Pro domo mea dicam. 5. Sensim sine sensu aetas senescit nec subito frangitur, sed diurnitate extinguitur. 6. Da mihi manum tuam. 7. Lingua Latina diu apud populos Europae in magno usu erat. 8. Nonnulla loca terrae ob gelu asperum incōlas non habent. 9. Domus magna, magna cura. 10. Nihil semper suo statu manet. 11. Etiam cervi cornua habent et cornibus certant. 12. Verbis sensus nostros exprimere interdum non possumus. 13. Aliae bestiae hominem visu, aliae auditu superant, omnes vero homo superat mente et ratione. 14. Heredis fletus interdum sub persona risus est.

Вправа № 7. Прочитайте текст і перекладіть:

De exercitu Romanō.

In exercitu Romanō peditatus equitatum numero superabat; equitatus erat in lateribus peditatus. Omni exercitui consul praeerat. Copiae barbarorum exercitibus Romanis non erant pares. Nam duces Romani magnum usum in bello habebant et milites fortes erant. Forti impetu legiones Romanae hostium exercitus superabant. Celeri cursu hostes impetum Romanorum vitabant. Exercituum Romanorum gloria magna erat.

Вправа № 8. Визначте відмінок, рід, число іменників, а також їх початкову форму:

In tribu, a casu, ad casum, e cantu, e fructu, manibus, gelua, sentuum, senatui.

Вправа № 9. Запам'ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Manus manum lavat. – Рука руку мие.
2. E fructu arbor cognoscitur. – За плодом пізнається дерево.
3. Casus belli. – Привід для війни.
4. Lapsus lingua. – Обмовка.
5. Lapsus calami. – Описка
6. Status quo (ante bellum sine post bellum). – Існуючий стан (до війни або після війни).
7. Domus propria, domus optima. – Власний дім – найкращий дім.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

admirabilis, e -	дивний, а, е	lacrima, ae, f -	сльоза
adversus, a, um -	несприятливий, а, е	locus, i, m -	місце
adventus, us, m -	прихід, прибуття	manus, us, f -	рука
arcus, us, m -	лук	medius, a, um -	середній, я, е
auditus, us, m -	слух, чутка	militaris, e -	військовий, а, е
campus, i, m -	поле, рівнина	Miltiades, is, m -	Мільтіад
casus, us, m -	випадок	res militaris -	військова справа
cerno, ěre -	розпізнавати	oculus, i, m -	око
certus, a, um -	надійний, а, е	olim (adv.) -	колись, раніше
cognosco, ěre -	пізнавати	parvus, a, um -	малий, а, е
contractus, us, m -	угода, контракт	peditatus, us, m -	піхота
coelum, i, n -	небо	periculum, i, n -	небезпека
cornu, us, m -	ріг, фланг	peritus, a, um -	досвідчений, а, е
cursus, us, m -	біг, біганина	populus, i, m -	народ
debeo, ěre -	мусити	prudens, ntis -	розсудливий, а, е

doctrina, ae, f -	наука	senatus, us, m -	сенат
egregius, a, um -	чудовий, а, е	sensus, us, m -	почуття
equitatus, us, m -	кіннота	sermo, ōnis, m -	мова
exercitus, us, m -	військо	soror, ōris, f -	сестра
fallax, acis -	оманливий, а, е	subitus, a, um -	раптовий, а, е
gradus, us, m -	крок, ступінь	radix, icis, f -	корінь, основа
genus, ěris, n -	рід, походження	risus, us, m -	сміх
impetus, us, m -	наступ, натиск	usus, us, m -	користь
incertus, a, um -	ненадійний, а, е	ventus, i, m -	вітер
initio, āre -	починати	visus, us, m -	зір, здатність ба- чити
insigne, is, n -	ознака, регалія		
invado, ěre -	нападати		

Lectio quarta decima

Spes est ultimum adversarum rerum solatium.

П'ЯТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (DECLINATIO QUINTA SUBSTANTIVŌRUM)

До 5 відміни належать іменники жіночого роду, які в **Nom. sing.** закінчуються на **-es**, а в **Gen. sing.** – на **-ěi**:

acies, ěi, f - бойова лінія

fides, ěi, f - віра

res, rěi, f - річ, справа

spes, spěi, f - надія

caries, ěi, f - карієс

dies, ěi, m, f - день, строк (день – іменник чоловічого роду, у

формі жіночого роду вказує на визначений день, строк, термін. Наприклад: dies festus – святковий день, але dies constitua – встановлений день).

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників 5 відміни

	Singularis		Pluralis	
Nom.	rēs	diēs	rēs	diēs
Gen.	rēi	diēi	rērum	diērum
Dat.	rēi	diēi	rēbūs	diēbūs
Acc.	rēm	diēm	rēs	diēs
Abl.	rē	diē	rēbūs	diēbūs
Voc.	rēs	diēs	rēs	diēs

N.B! 1. Повну парадигму відмінювання зберегли лише слова *res, rēi, f* – річ, справа; *dies, diēi, m, f* – день. Інші іменники 5 відміни у множині не вживаються (за винятком *Nom.* та *Gen. plur.*).

2. Іменник **res**, поєднуючись з деякими прикметниками 1 відміни, утворює фразеологічні сполучення з самостійним значенням. Наприклад:

res publica - держава, республіка (досл. громадська справа);

res gestae - подвиги, історія (досл. здійснені справи);

res secundae - удача, щастя (досл. сприятливі справи);

res adversae - невдача, нещастя (досл. несприятливі справи);

res novae - державний переворот (досл. нові справи);

rerum scriptor - історик.

Таблиця: Відмінкові закінчення іменників усіх типів відмін

Singularis													
	1		2		3 пригол.		3 гол.		3 мішана		4		5
	f	m	n	m, f	n	n	m, f	n	m	n	f		
Nom.	a	us, er	um	різні	різні	e,al,ar	різні	різні	us	u	es		
Gen.	ae	i	i	is	is	is	is	is	us	us	ei		
Dat.	ae	o	o	i	i	i	i	i	ui	u	ei		
Acc.	am	um	um	em	= N.	e,al,ar	em	=N.	um	u	em		
Abl.	a	o	o	e	e	i	e	e	u	u	e		

Voc.	a	e, er	um	= N.	= N.	e,al,ar	=N.	=N.	us	u	es
P l u r a l i s											
Nom.	ae	i	a	es	a	ia	es	a	us	ua	es
Gen.	ārum	ōrum	ōrum	um	um	ium	ium	ium	uum	uum	erum
Dat.	is	is	is	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ēbus
Acc.	as	os	a	es	a	ia	es	a	us	ua	es
Abl.	is	is	is	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ībus	ēbus
Voc.	ae	i	a	es	a	ia	es	a	us	ua	es

Вправа № 1. Провідмініяйте словосполучення:

- Nic dies iucundus - цей приємний день;
 haec species fallax - ця оманлива зовнішність;
 eadem spes incerta - така сама непевна надія.

Вправа № 2. Прочитайте і завчіть напам'ять:

A
 m m
 o o o
 r r r r
 e e e e amicus cognoscitur.

Вправа № 3. Визначте форму іменників:

Spē, rē, aciē, diē, manū, fructū, exercitū, gradū, campō, popūlo, caelo, ocōlo,
 virō, tabūla, femīna, silvā, patriā, piratā, fabūlā, marī, animalī, exemplarī, nomīne,
 oratōre, rege, sermone, sorōre, lege, pascē, fructuum, exercituum, dierum, filiarum,
 filiōrum, noctium, nomīnum, legiōnum, urbium, montium, genuum, tauros, casus,
 scholas, dies, partes, lacrimam, patrem, locum, casum, spem, terris, verbis,
 hominībus, casībus, diēbus, rebus, maria, cornua, flumina, nomīna, labōres, homīnes.

Вправа № 4. Прочитайте і перекладіть:

1. Dies diem docet. 2. Amīcus certus in rē incertā cernitur. 3. Fallax est species rerum. 4. “Est res publica res populi,”- sic Cicero docet in libro “De re publica”. 5. Magnus erat apud Romanos dierum festorum numerus, diebus festis Romani templa ornabant. 6. Unus dies gradus est vitae. 7. Nemo nostrum amico in rebus adversis auxilium negabit. 8. Galli spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiabant. 9. Varias sunt formae et status rerum publicarum. 10. Diebus festis populus Romanus deis deabusque sacrificabat et pro re publica deos orabat. 11. In rebus adversis veri amici agnoscuntur, non in secundis. 12. Bellum atrox erat causa pernicii civitatis. 13. Timemus motus terrae, qui domos multas delent. 14. Consul in Curiam senatum vocavit.

Вправа № 5. Прочитайте текст і перекладіть:

De pugna Marathonia.

In magno periculo olim res publica Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercitu in Africam invadabant. Exercitus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militaris periti erant. Inter duces Miltiades prudentia insignis erat. Concordia Graecorum in rebus adversis admirabilis erat. Apud Marathōnem planities erat ibique Athenienses contra copias Persarum pugnant. Initio diei in media acie Persae, in cornibus autem aciei Graeci victores erant. Meridie victoria Graecorum certa erat.

De re publica.

Orator Romanus de re publica dicit: “Res publica omnibus Romanis clara est. Rei publicae omnes cives serviunt et pro patria vitam dabunt. Rerum gestarum memoria nobis grata est; boni enim cives, in rebus secundis et in rebus adversis rei publicae fidem servant. Incolarum fides rei publicae fundamentum est in fide concordiaeque incolarum spes rei publicae sita est”.

Вправа № 6. Запам’ятайте латинські вирази (Dicta et sententiae):

1. Est modus in rebus. - Міра є в усьому.
2. Specie formosa, mente odiosa. - На вид приваблива, душею огидлива.
3. Rem tene, verba sequentur. – Оволодій темою, слова знайдуться.
4. Dies ater. – Чорний день.
5. Crudela res amor est. – Любов схильна до довірливості.

6. Nulla dies sine linea. – Жодного дня без рядка.
7. Unus dies gradus est vitae. – Один день – сходинка життя.
8. Spes ultima. – Остання надія.
9. Prima facie. – З першого погляду.
10. Contra spem spero. – Без надії сподіваюсь.

ЛЕКСИЧНИЙ МІНІМУМ

acies, ei, f - бій, битва, бойова лінія	medium, ii, n - середина
admirabilis, e - дивний, рідкісний	militaris, e – військовий, воєнний
certus, a, um – певний, справжній	nego, 1 - заперечувати
concordia, ae, f – згода, єдність	omnis, e – весь, вся, все
dico, 3 – говорити	parvus, a, um – малий, мала, мале
do, 1 – давати	periculum, i, n – небезпека, ризик
dux, ducis, m – вождь, цар	planities, ei, f - долина, рівнина
enim – бо, тому що, адже	peritus, a, um – досвідчений, а, е
fides, ei f – віра, вірність	prudentia, ae, f – розсудливість
ibique – і там	pugno, 1 – битися, боротися
initium, ii, n - початок	servio, 4 - служити
insignis, e – помітний, видатний	servo, 1 – пильнувати, рятувати
invado, 3 – входити, приходити	sino, 3 – дозволяти, щадити
	spes, ei, f – надія, сподівання

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

De patria nostra.

Patria nostra Ukraina (Roxolania) est terra Eurōpae. In patriā nostrā multae silvae sunt, quae bestiis abundant. Montes metalla continent: aurum, argentum, ferrum. Campi fertiles sunt. In patriā nostrā varia animalia habitant: tauri, vaccae cum vitulis, oves cum agnis, caprae cum haedis, gallinae. Alia animalia in terrā, alia in aēre, alia in aquā vivunt. In silvis betulae, fagi, fraxini et quercus sunt. In hortis nostris pruni, mali, cerasi crescunt. Omnes incolae patriae nostrae impigre laborant. Homines terras peragunt, altos montes superant. Incolae terrae nostrae urbes magnas aedificant. Nomina scriptorum in patriā nostrā honorata sunt. Poetae artes litterasque colunt et amoenitatem arborum cantant. Carmina poetarum multis hominibus patriae nostrae magnam delectationem parant, ideo in ore et pectore hominum sunt. Poetae clari non modo patriam suam honorant, sed genere humano ornamenta sunt. Caput patriae nostrae Kiovia est. Kiovia est urbs magna et clara. Ibi multa et pulchra aedificia, templa, theatra et monumenta sunt.

Familia Romana.

Vir Romanus de familiā Romanā narrat: “In familia nostra non solum dominum dominamque, pueros puellasque, sed etiam servos videmus. Nonnulli servi sunt ministri, alii magistri. Servi docti saepe magistri liberorum nostrum sunt”. Unus e servis narrat: “Domini in nos, servos, semper severi sunt. Nullus servus dominum suum amat. Dominus noster nunquam dicet: “Laudo vos, servi: industria vestra me delectat.” Domina nostra etiam mala est, liberos nostros nunquam laudat”.

De nominibus Romanis.

Viris Romanis plerumque tria nomina erant. Ita Cicerōni, egregio oratori, plenum nomen Marcus Tullius Cicero erat. Marcus erat praenomen, Tullius nomen vel nomen gentilicium, Cicero cognomen. In nomine Gaii Iulii Caesaris Gaius erat praenomen, Iulius nomen, Caesar cognomen. Numerus praenomina Romanorum parvus

erat. Praenomina Romanorum antiquorum erant: Aulus, Gaius, Decimus, Faustus, Iulius, Manius, Marcus, Numerius, Paulus, Publius, Quintus, Sextus, Spurius, Tiberius, Titus. Romani magnum numerum nominum de vocabulis boni ominis derivabant. Nomina boni ominis erant Fortunatus, Victorinus, Rex. Ex cognomine Caesaris primi imperatoris, Romani imperatores suos Caesares appellabant. Mulieribus Romanis plerumque unum nomen gentilicium erat, velut: Cornelia, Iulia, Lucia, Tullia, Paula, Octavia, Valeria. Servis autem unum cognomen erat, velut: Syrus, Sarmatus, Thrax, Niger. Nomina fluminum in lingua Latina masculina sunt, velut: Padus, Rhenus, Rhodanus, Nilus, Euphrates, Sequana.

De historia Romana.

Rerum scriptores saepe de Graecis et Romanis narrat. Apud Romanos Titus Livius et Publius Cornelius Tacitus clari rerum scriptores erant. Titus Livius in libris suis res gestas Romanorum ab urbe condita narrat. Primum reges Romam administrabant. Romae conditor, Romulus primus rex erat. Tarquinius Superbus, vir severus et iniustus, ultimus rex Romanorum erat.

De re publica.

Orator Romanus de re publica dicit: "Res publica omnibus Romanis clara est. Rei publicae omnes cives serviunt et pro patria vitam dabunt. Rerum gestarum memoria nobis grata est; boni enim cives, in rebus secundis et in rebus adversis rei publicae fidem servant. Incolarum fides rei publicae fundamentum est in fide concordiaque incolarum spes rei publicae sita est".

Bibliotheca.

Antiquis temporibus opera poetarum servi transcribent. Unus e servis dictabat, reliqui calamis scribebant, ita uno tempore multa exemplaria parabant. Libros scribebant aut in papyro, aut in corio. Paginas inter se conglutinabant et volnebant, unde libros appellabant volumina. Volumina in scrinia componebant. Olim libri magni pretii erant. Itaque homines antiqui libros magna cum cura servabant. Antiquis tem-

poribus etiam bibliothecae erant. Praecipue clara bibliotheca erat Alexandriae, in Aegypto. In bibliothecā Alexandrina erant multa opera scriptōrum Graecōrum. Ibi multi grammatici laborābant. Grammaticos Graeci philologos appellabant.

Gladiatores.

Multi imperatōres Romāni ludos gladiatōrios saepe parābant. Romani ludos gladiatōrum spectābant. Gladiatōres captivi aut servi erant. Arma gladiatōrum varia erant. Primo gladiatōres se exercēbant gladiis ligneis. Post signum, tuba datum, gladiis ferreis in arena pugnabant. Praecipue clarae pugnae gladiatōrum erant in amphitheatro Vespasiani et Titi. Ante pugnam gladiatōres imperatōrem in amphitheatro salutābant. Cum gladiator vulneratus erat, popūlus clamat: habet!

De aedificiis Romanis.

Romae multa et mirabilia aedificia invenimus, velut: templa, arcus, thermas, theatra. Ad forum Romānum via sacra erat, quam multi arcus triumphales ornabant. Noti sunt etiam aqueductus Romāni: Aqua, Appia, Aqua Martia, Aqua Claudia etc. Domus multōrum Romanōrum parvae erant. Divites Romāni pulchras domus sibi aedificant. Multas domus urbium Romanōrum porticus amplae ornabant. In media domo erat atrium. In medio atrio domus Romānae plerumque fons parvus erat. In atrio erat focus, locus sacer, quo familia conveniebant et deis deabusque sacrificabant. In limine domus Romanae erat inscriptio: “Salve!”

De diēbus.

Annus est longa series dierum. Causa diēi et noctis motus terrae est. In regionibus nostris aestate sunt dies longi, noctes breves; hieme dies breves, noctes longae. Meridie tempus in omnibus terrae partibus diversum est.

Nomina dierum apud Romānos erant: dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Veneris, dies Saturni, dies Solis. Primum diem mensis Romāni Kalendas appellābant. In serie dierum dies festi sunt. Popūli antiqui Diem natalem Solis

invicti celebrabant. Diebus festis homines pompae intersunt. Aspectus pompae mirabilis est.

De mensibus.

Antiquissimus temporis apud Romanos annus fuit decem mensium. Primo mensi nomen fuit Martius, secundo – Aprilis, tertio – Maius, quarto – Iunius, quinto – Quintilis, sexto – Sextilis, septimo – September, octavo – October, nono – November, decimo – December. Numa, secundus rex Romanorum, numerum mensium duobus auxit, quorum nomina sunt Ianuarius et Februarius.

Secundo saeculo ante aeram nostram Romani etiam ordinem mensium mutaverunt: ita primus mensis anni erat Ianuarius, secundus – Februarius, tertius – Martius. Postea Quintili, quinto mensi, quod Gaius Iulius Caesar hoc mense natus erat, Romani nomen Iulius dederunt. Sextilis, sextus mensis, ex imperatore Augusto Augustus nominabatur. In multis linguis Europae etiam nunc nomina mensium Romanae sunt originis.

Primus dies mensis apud Romanos Kalendae nominabatur. Calendii, Ianuarii initium novi anni est.

De Sparta

Sparta olim erat oppidum Graeciae, Lacedaemonii sive Spartani erant incolae Sparta. Sparta muros non habebat, nam in viris erat praesidium oppidi. Arma Lacedaemoniorum scuta et hastae et gladii erant. In gymnasiis Sparta pueri ludebant et discebant: gymnasium erat schola disciplinae et patientiae. Corona lauri erat praemium pueris. Simulacra Mercurii dei gymnasia ornabant, nam ea in tutela Mercurii erant.

De Romanorum servis

Romani magnum numerum servorum habebant. Familia Romana ex dominis, liberis, servis constabat. Servos Romani bellis sibi parabant. Servi liberi non erant; etiam filii servorum servi esse debebant. In villis, latifundiis, metallis Romanorum opulentorum servi laborabant. Servus,

nisi domīno suo parebat, domīnum timēre debebat, nam domīnus servum suum verbis malis durisque monebat et flagellis verberabat. Multi Graeci, viri docti, erant servi Romanōrum. Itāque non in agris laborāre debebant. Alii servi Graeci morbos curabant et sanabant, alii libēros Romanōrum educabant et puēros grammaticam, philosophiam, littēras docebant. Narrabant puēris de claris poētis Graecōrutn, ut de Homero et Hesiōdo, et de philosōphis, ut de Democrīto et Pythagōra, et de aliis viris doctis. Libēri libros poētārum Graecōrum amabant et saepe tragoedias et comoedias clarōrum poētārum legebant.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

Варіант № 1

1. Провідмініайте словосполучення в однині та множині:

is testis verus; illa manus valila; illud gelu acre.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

amicus, i, m – друг	simplex, -īcis – простий, а, е
natio, -ōnis, f – народ	fidelis, e – надійний, а, е
scriptor, -ōris, m – письменник	peritus, a, um – досвідчений, а, е
nomen, -īnis, n – ім'я	nobilis, e – відомий, а, е

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

Eōrum nautārum fortium; eam civitātem magnam; nostri montis princīpis; meae porticus mirabīles; tua genua hexibilia; vestris lapidībus parībus; hanc radicem amaram.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

Curo, 1 – піклуватися; laboro, 1 – працювати; punio, 4 – карати; audio, 4 – слухати; disturbo, 1 – порушувати; cremo, 1 – палити; servio, 4 – служити; oboedio, 4 – підкорятися.

5. Напишіть повністю основні форми дієслів:

Distribuo, ui, utum, ěre – розбивати; exerceo, cui, itum, ěre – тривожити; fingo, nxi, ctum, ěre – торкатися; misceo, ui, xtum, ěre – зміщувати; prodeo, ii, itum, ire – іти вперед; profluo, xi, ctum, ěre – впливати; restituo, ui, tutum, ěre – відновляти.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою.

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Дієвідміна	Переклад
ama-ba-nt	imperf. ind. act.	3 plur.	1	вони кохали
leg-e-mus	futurum 1 ind. act.	1 plur.	3	ми прочитаємо
audi	imperativus	2 sing.	4	слухай
es-t	praesens indicativi	3 sing.	неправ. дієсл.	він (вона, воно) є

Doces, doceris, docebat, docebēris, doce, docebar, docebītur, docēre, docebamini; rigabēris, rigabatur, rigo, rigāri, rigat, rigabīs, rigate, rigaris, rigant; erat, eramus, erunt, est, eris, estis, sunt.

7. Провідмініяйте дієслово *exorno*, 1 (прикрашати) у всіх часах системи інфекта активного стану, дієслово *tendo*, 3 (тягнути) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3 особу однини та множини. Утворіть від дієслів *infinitivus praesentis activi*, *infinitivus praesentis passivi*; *participium praesentis activi* та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

De iudiciis publicis.

Iudicia publica in republica Romana haec erant. Si quis a consule per quaestorem parricidii vel per duumviros perduellionis capitis condemnabatur, is legem Valeriam de provocatone ad populum provocare poterat et tum eius res comitiis centuriatis agebatur. Comitiis centuriatis reus aut absolverabatur aut condemnabatur.

Si quis a magistratu mulctae condemnabatur supra, quam lex Aternia Tarpeia permittēbat, id est supra, quam duae oves et triginta boves vel tria milia assu et viginti, condemnatus etiam ad populum provocare poterat et tum comitiis tributis reus aut absolvebatur aut certae mulctae condemnabatur.

9. Перекладіть українською мовою (письмово):

1. Verba docent, exempla trahunt.

2. Rerum scriptores saepe de Graecis et Romanis narrant.

3. Testis unus – testis nullus.

4. Homīnes, libēri et servi, nobīles et ignobīles, omnes fratri sunt.

5. Senatus erat portus et refugium sociōrum.

6. Repetitio est mater studiōrum.

7. Unus dies gradus est vitae.

8. Manus manum lavat.

10. Проаналізуйте 7 та 8 речення за такою схемою:

Форма слова в тексті	Словникова фо- рма	Морфологічна характеристика	Синтаксична ха- рактеристика
-------------------------	-----------------------	--------------------------------	---------------------------------

Варіант № 2.

1. Провідмініайте словосполучення в однині та множині:

Quod tempus felix; haec radix amara; ille fructus dulcis.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

Pars, partis, f – частина

fortis, e – хоробрий, а, е

nauta, ae, m – моряк

magnus, a, um – великий, а, е

miles, -itis, m – воїн

certus, a, um – надійний, а, е.

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

Meo fructui dulci, tua cornua acria, nostros exercitus fortes, navis longae celēris, nostrum tempus insigne, eis civitatibus magnis, eius nautae fortis.

4. Напишіть повністю основні форми дієслів:

Nego, 1 – заперечувати, occulto, 1 – ховати, penetro, 1 – вводити, nescio, 4 – не знати, scio, 4 – знати, venio, 4 – приходити, servio, 4 – служити.

5. Напишіть повністю основні форми дієслів:

Concubo, ui, itum, āre – лежати, defluo, xi, xum, ěre – спадати, exhibeo, ui, itum, ěre – передавати, incubo, ui (avi), itum (atum), āre – турбуватись, moneo, ui, itum, ěre – пригадувати, placeo, ui, itum, ěre – подобатися, prohibeo, ui, itum, ěre – стримувати, retineo, ui, tentum, ěre – затримувати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою.

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Тип дієвідміни	Переклад
ama-b-ĭ-tis	futurum 1 ind. act.	2 plur.	1	ви покохаєте
leg - ĭ- te	imperativus	2 plur.	3	читайте
vinc-o	praesens ind. act.	1 sing.	3	я перемагаю

Perpellam, perpellĭte, perpellebar, perpellĕris, perPELLI, perpellent, perpelluntur, perpellĕris, perpellebatis, perpello; pertaham, pertahi, pertahebaris, pertahes, pertahĭt, pertahe, pertahebatis, pertahĭte, pertaho; erimus, eratis, erunt, est, eras, erit, sunt.

7. Провідмініяйте дієслово tergeo, 2 (лякати) у всіх часах системи інфекта активного стану; дієслово parco, 3 (милувати) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3 –ю особу однини та множини. Утворіть від даних дієслів infinitivus praesentis activi, infinitivus praesentis passivi, participium praesentis activi та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

Res corporāles et incorporāles.

Quaedam res corporāles sunt, quaedam incorporales. Corporales hae sunt, quae tangi possunt, velut fundus, homo vestis, aurum, corporales et denique aliae res innumerabiles. Incorporāles sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure corporales, velut ius hereditatis usufructus, obligatiōnes.

Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam ei fructus, qui ex fundo percipiuntur corporales sunt, et id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia.

Nam ipsum ius successiones et ipsum ius utendi – fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est.

9. Перекладіть речення (письмово):

1. Vox clamantis in deserto.
2. Homini mendaci vera dicenti non credimus.
3. Vita misero longa, felici brevis est.
4. Omne initium difficile est.
5. Est modus in rebus.
6. Servus natus est, rex mortuus est.
7. Ego civis Romanus sum.
8. Unus magister optimus est.

10. Проаналізуйте 2 та 4 речення за такою схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------

Варіант № 3.

1. Провідмінійте словосполучення в однині та множині:

Is exercitus magnus; ea res bona; quod iter breve.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

Bellum, i, n – війна	felix, icis – щасливий, а, е
iter, itinēris, n – шлях	longus, a, um – довгий, а, е
oratio, ōnis, f – промова	nobilis, e – відомий, а, е
civis, is, m,f – громадянин (нка)	simplex, icis – простий, а, е

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

Eōrum lapīdum aureōrum; illum ducem clarum; ea castella nova; eis operībus immortalībus; huius pastoris clari; eārum rerum publicārum; nauta forti.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

Sano, 1 – лікувати; relevo, 1 – полегшувати; tempto, 1 – пробувати; vasto, 1 – спустошувати; nutrio, 4 – виховувати; munio, 4 – захищати; venio, 4 – прибувати; dormio, 4 – спати.

5. Напишіть повністю основні форми дієслів:

Coniungo, -nxi, -nctum, -ēre – з'єднувати; defendo, -ndi, -nsum, -ēre – захищати; implico, -ui (avi), -itum (atum), -āre – передавати; incolō, -ui, -tum, -ēre – проживати; obtineo, -ui, -ntum, -ēre – тримати; pingo, -xi, -ctum, -ēre – малювати; redeo, -ii, -itum, -īre – відходити; salio, -ui (ii), -tum, -īre – скакати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою:

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Тип дієвідмінни	Переклад
orna-ba-t	imperf. ind. act.	3 sing.	1	він прикрашав
leg-a-m	futurum 1 ind. act.	1 sing.	3	я прочитаю
servi-te	imperativus	2 plur.	4	служіть!
es-tis	praesens ind.	2 plur.	неправ. дієсл.	ви є

Implete, implebīmus, impleo, implebantur, impleri, implebatis, implebēris, implet; vasto, vasta, vastabīmus, vastabūntur, vastant, vastabatis, vastas, vastabam, vastor, vastari, vastabor, vastamus; eras, est, erant, eritis, erunt, ero.

7. Провідмініайте дієслово *exorno*, 1 (прикрашати) у всіх часах системи інфекта активного стану, дієслово *tendo*, 3 (тягнути) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3-ю особу однини та множини. Утворіть від даних дієслів *infinitivus praesentis activi*, *infinitivus praesentis passivi*, *participium praesentis activi* та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

De pugna Marathonica.

In magno pericūlo olim res publica Atheniensium erat. Nam Persae cum magno exercitu in Atticam invadēbant. Exercitus Atheniensium parvus erat, duces autem rei militaris periti erant. Inter duces Miltiādes prudentia insignis erat. Concordia Graecōrum in rebus adversis admirabilis erat. Apud Marathōnem planities erat ibique Athenienses contra copias Persārum pugnābant. Initio diēi in media acie Persae, in cornibus autem aciei Graeci victores erant. Meridie victoria Graecōrum certa erat.

9. Перекладіть речення (письмово):

1. *Cognosce te ipsum.*
2. *Consul in Curiam senatum vocavit.*
3. *Pro patria, pro libertate, pro vita pugnabimus.*
4. *Salus populi suprema lex (est).*
5. *Amīcus Plato, sed magis amīca veritas.*
6. *Diēbus festis popūlus Romanus deis deabusque sacrificabat et pro re publica deos orabat.*
7. *Veritas – tempōris filia.*
8. *Dura lex, sed lex.*

10. Проаналізуйте 1 та 4 речення за схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------

Варіант № 4.

1. Провідмініяйте словосполучення в однині та множині:

Qui pes parvus; is collega fortis; hoc cor fidele.

2. Узгодьте іменник з прикметником, перекладіть:

Testis, is, m – свідок	clarus, a, um – видатний, а, е
poëta, ae, m – поет	sapiens, ntis – розумний, а, е
lex, legis, f – закон	certus, a, um – надійний, а, е
homo, ĩnis, m – людина	naturalis, e – природний, а, е

3. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою. Утворіть форму Nom. sing.:

Horum militum fortium; eis atletis celibus; ei parti magno; hanc puellam felicem; eius iuris veri; hunc testem certum; eorum legum durarum.

4. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

Dono, 1 – дарувати; armo, 1 – озброювати; celo, 1 – ховати; erudio, 4 – повчати; excito, 1 – викликати; impleo, 2 – наповнювати; munio, 4 – укріплювати; nutrio, 4 – виховувати.

1. Напишіть повністю основні форми стандартних дієслів:

Edoceo, -cui, -ctum, -ēre – вивчати; habeo, -ui, -itum, -ēre – володіти; iaseo, -ui, -itum, -ēre – простягатись; scribo, -psi, -ptum, -ēre – писати; pareo, -ui, -itum, -ēre – підкорятися; perego, -ii, -itum, -ire – проходити; reseco, -ui, -ctum, -āre – обрізувати; scando, -ndi, -nsum, -ēre – ступати.

6. Визначте форми дієслів. Відокремте дефісом основу, суфікс, сполучний голосний, закінчення. Перекладіть кожну форму українською мовою.

Зразок:

Дієслово	Час, спосіб, стан	Особа, число	Тип дієвідміни	Переклад
em-e-t	futurum 1 ind. act.	3 sing.	3	він купуватиме
erra-ba-nt	imperf. ind. act.	3 plur.	1	вони помилялися
dormi	imperativus	2 sing.	4	спи!
es-t	praesens ind.	3 sing.	непр. дієслово	він (вона, воно) є

Opplēri, opplebīmus, opplebas, opplent, opplete, oppleo, opplebaris, oppleberis; solvam, solvor, solvebas, solvet, solvo, solvīte, solvi, solvūnt, solve, solvīs; docebīt, docebar, docēri; eram, eritis, eratis, est, estis.

7. Провідмініайте дієслово *impero*, 1 (наказувати) у всіх часах системи інфекта активного стану; дієслово *detego*, 3 (розкривати) у всіх часах системи інфекта пасивного стану. Перекладіть у всіх часах 3-ю особу однини та множини. Утворіть від даних дієслів *infinitivus praesentis activi*, *infinitivus praesentis passivi*, *participium praesentis activi* та перекладіть українською мовою.

8. Перекладіть текст (письмово):

De magistratibus Romanōrum.

Principātus magistratuum Romae in manibus consulum erat. Consules erant magistratus annui; consulibus erant imperium et potestas, praeterea consul erat iudex et pontifex maximus. Consul ius vitae necisque habebat. Item ordinarii magistratus varii erant. Praetor ius inter cives dicebat. Quaestores aerarium curabant. Censor cennum agebat. Postea autem officium censoris erat etiam peccata civium contra bonos mores notare atque senatum legere.

9. Перекладіть речення (письмово):

1. Veritatis oratio simplex est.
2. Labor omnia vincit.
3. Apud Romanos pueri a servis Graecis aducabantur.

4. Fortes non modo fortuna adiuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio.
5. Caesar magis itineribus in Galliam contendit.
6. Consuetudo est altera natura.
7. Concordia civium rei publicae necessaria est.
8. Dies diem docet.

10. Проаналізуйте 5 та 8 речення за схемою:

Форма слова в тексті	Словникова форма	Морфологічна характеристика	Синтаксична характеристика
-------------------------	---------------------	--------------------------------	-------------------------------

КРИЛАТІ ВИРАЗИ

Ab ovo usque ad mala. — Від яйця.

Ad Kalendas Graecas. — До грецьких календ.

Aetas dulcissima adulescentia est. — Молодість — найкраща пора життя.

Aliena vitia melius vident homines, quam sua. — Чужі недоліки люди краще бачать, ніж свої.

Alma mater. — Мати-годувальниця.

Altēra manu fert lapidem, panem ostendit altēra. — В одній руці несе камінь, а в другій показує хліб.

Alter ego. — Другий "я".

Amat victoria curam. — Перемога любить турботу.

Amamus patriam, pareamus legibus. — Любімо батьківщину, підкоряймося її законам.

Amicitia vitam ornat. — Дружба прикрашує життя.

Amicus certus in re incerta cernitur. — Справжній друг пізнається у біді.

Amicus Plato, sed magis amica veritas. — Друг — Платон, але істина дорожча.

Amor tussisque non celeres. — Кохання і нежить не приховаєш.

Aquila non captat muscas. — Орел не ловить мух.

Avaritia prima scelerum mater. — Жадоба — мати всіх вад.

Aurora Musis amica. — Аврора — подруга музам.

Aut Caesar, aut nihil. — Або Цезар, або ніщо.

Barba crescit, caput nescit. — Борода росте, а голова порожня.

Beati possidentes. — Щасливі ті, які мають [щось].

Benevolus animus maxima est cognatio. — Доброзичлива людина — найближчий родич.

Bis dat, qui cito dat. — Двічі дає той, хто дає швидко.

Bis repetita placebunt. — Двічі повторене сподобається.

Caecus non indicat de colore. — Сліпий не судить про колір.

Caesarem decet stantem mori. — Цезарю належить померати стоячи.

Caesar non supra grammaticos. — Цезар не вище граматиків.

Carum, quod rarum. — Любе те, що рідкісне.

Charta non erubescit. — Папір не червоніє.

Citius, altius, fortius! — Швидше, вище, сильніше!
Clavus clavo pellitur. — Клин клином вибивають.
Cogito, ergo sum. — Я мислю, отже, я існую.
Cognosce te ipsum. — Пізнай самого себе.
Consuetudo est altēra natūra. — Звичка — друга натура.
Contra spem spero. — Без надії сподіваюся.
Cuius regio, eius lingua. — Чия країна, того й мова.
Cum grano salis. — З дрібкою солі.
De gustibus non est disputandum. — Про смаки не треба сперечатися.
Deliberandum est saepe, statuendum est semel. — Розмірковувати слід часто, а вирішувати один раз.
De mortuis aut bene, aut nihil. — Про померлих або доброзичливо, або нічого.
Diabŏlus non est tam ater, ac pingitur. — Не такий страшний чорт, як його малюють.
Dictum factum. — Сказано — зроблено.
Dies diem docet. — День навчає день.
Dives est, qui sapiens est. — Щасливий той, хто мудрий.
Divide et impĕra. — Розділяй і пануй.
Dixi et anĭmam levavi. — Сказав і полегшив душу.
Doctior magis eris, si quod nescis, quaeris. — Ти будеш набагато розумніший, якщо запитаєш про те, чого не знаєш.
Domus propria, domus optĭma. — Власний дім — найкращий дім.
Dum spiro, spero. — Доки дихаю, — сподіваюсь.
Duobus litigantibus tertius gaudet. — Коли двоє сперечаються, третій радіє.
E duobus malis minus est eligendum. — З двох бід треба вибирати меншу.
E fructu arbor cognoscitur. — За плодом пізнається дерево.
Errare humanum est, stultum est in errare perseverare. — Помилитися властиво будь-якій людині, але наполягати на помилці властиво тільки дурневі.
Est modus in rebus. — Міра є в усьому.
Faber est suae quisque fortunae. — Кожен є ковалем свого щастя.
Fabulam surdo narras. — Ти розповідаєш байку глухому.
Facilius est dicere, quam agere. — Легше говорити, ніж робити.

Fames artium magistra. — Голод — учитель мистецтв і ремесел.

Felix, qui sua sorte contentus est. — Щасливий той, хто задоволений своєю долею.

Festīna lente. — Спіши поволі.

Finis coronat opus. — Кінець увінчує справу.

Fortes fortuna adiuvat. — Хоробрим доля сприяє.

Gaudium magnum nuntio vobis. — Я сповіщаю вам велику радість.

Gladius ferit corpus, animos oratio. — Меч вражає тіло, а слово — душу.

Habent sua fata libelli. — Книжки мають свою долю.

Homīnem ex operibus cognoscere. — Людину пізнають за її працею.

Nominibus plenum, amicis vacuum. — Людей багато, а друзів немає.

Nemo homīni amicus est. — Людина людині — друг.

Nemo locum ornat, non homīnem locus. — Людина прикрашає місце, а не місце людину.

Nemo sapiens, nisi patiens. — Той мудрець, у кого терпець.

Nemo sum, humanum nihil a me alienum puto. — Я людина і вважаю, що ніщо людське мені не чуже.

Honores mutant mores, sed raris in meliores. — Почесті змінюють характери, але рідко на кращі.

Ibi victoria, ubi concordia. — Перемога там, де злагода.

Ignorantia non est argumentum. — Незнання — не доказ.

Impavide progrediamur. — Сміливо рушаймо вперед.

In silvam ligna ne feras. — Не носи дров до лісу.

Inter arma tacent Musae. — Під час війни музи мовчать.

Labores pariunt honores. — Праця народжує пошану.

Lacaena filio: Aut cum scuto, aut in scuto. — Спартанка синові: "Або зі щитом, або на щиті".

Libri amici, libri magistri. — Книжки — друзі, книжки — вчителі.

Litterarum radices amarae sunt, fructus — iucundiores. — Корені наук — гіркі, плоди — приємніші.

Litterarum radices amarae sunt, fructus vero dulces. — Корені наук гіркі, а плоди — солодкі.

Littēra scripta manet. — Написана літера залишається.

Luna latrantem canem non timet. — Місяць не боїться собачого гавкання.

Lupus lupum non mordet. — Вовк вовка не кусає.

Mala herba cito crescit. — Погана трава швидко росте.

Malo alieno saepe docemur. — Ми часто вчимося на чужій біді.

Manus manum lavat. — Рука руку миє.

Mare verborum, gutta rerum. — Море слів, крапля справ.

Magia montesque pollicere. — Обіцяти моря і гори.

Medīcus curat, natura sanat. — Лікар лікує, природа зцілює.

Memoria minuitur, nisi eam exerceamus. — Пам'ять послаблюється, якщо її не тренувати.

Modus vivendi. — Спосіб життя.

Nemo duobus servire potest. — Ніхто не може служити двом.

Nemo omnia potest scire. — Ніхто не може знати все.

Nemo sine vitis est. — Нікого нема без вад.

Non est ad astra mollis a terris via. — Нелегкий шлях від землі до зірок.

Non multa, sed multum. — Коротко, але змістовно.

Non omnia possumus omnes. — Не все усі ми можемо.

Non progredi est regredi. — Не йти вперед — це відступати.

Non schema loqui, sed directum. — Говорити не красиво, а по суті.

Nullus amor est sanabilis herbis. — Ніяке кохання не лікується травами.

Omne initium difficile est. — Всякий початок важкий.

Omnia mea mecum porto. — Усе своє ношу з собою.

Omnia mutantur, nihil interit. — Усе змінюється, ніщо не гине.

Omnia vincit amor et nos cedamus amori. — Все перемагає кохання, підкорімося і ми коханню.

O tempora, o mores! — О часи, о звичаї!

Otium post negotium. — Відпочинок після праці.

Pacta servanda sunt. — Договори необхідно зберігати.

Plenus venter non studet libenter. — Повний живіт неохоче вчиться.

Primum vivere, deinde philosophari. — Спочатку жити, потім філософствувати.

Primus inter pares. — Перший серед рівних.

Qui non est nobiscum, adversus nos est. — Хто не з нами, той проти нас.

Qui non laborat, non manducet. — Хто не працює, хай не їсть.

Qui ventum seminat, turbinem metet. — Хто сіє вітер, пожне бурю.

Quod licet Iovi, non licet bovi. — Те, що дозволено Юпітерові, не дозволено воліві.

Quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. — Говоримо те, що відчуваємо, а що говоримо, те відчуваймо.

Repetitio est mater studiorum. — Повторення — мати навчання.

Salus patriae — suprema lex. — Добробут батьківщини — найвищий закон.

Sapere aude. — Прагни до знань.

Sapienti sat. — Розумному досить.

Scientia potentia est. — Знання — сила.

Scio me nihil scire. — Я знаю, що я нічого не знаю.

Sero venientibus ossa. — Хто пізно приходить, тому кістки [залишаються].

Sic transit gloria mundi. — Так минає людська слава.

Sine ira et studio. — Без гніву і пристрасті.

Status quo. — Існуючий стан.

Suum cuique. — Кожному своє.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis. — Часи змінюються і ми міняємося разом з ними.

Tertium non datur. — Третього не дано.

Una hirundo non facit ver. — Одна ластівка не робить весни.

Veni, vidi, vici. — Прийшов, побачив, переміг.

Vita brevis, ars longa. — Життя коротке, мистецтво вічне.

Vivere est cogitare. — Жити — це мислити.

Vivere est militare. — Жити — це боротися.

Volens-nolens. — Волею-неволею.

Зміст

1. Gaudeamus	4
2. Lectio prima	5
3. Lectio secunda.....	10
4. Lectio tertia	17
5. Lectio quarta.....	24
6. Lectio quinta.....	30
7. Lectio sexta	37
8. Lectio septima	45
9. Lectio octava	53
10.Lectio nona.....	58
11.Lectio decima.....	65
12.Lectio undecima	73
13.Lectio duodecima	82
14.Lectio tertia decima.....	89
15.Lectio quarta decima.....	94
16.Тексти для читання та перекладу	99
17.Контрольна робота	104
18.Крилаті вислови	114

Навчальне видання

ОСИПОВА Тамара Олександрівна
ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

Частина 1

Для студентів факультету іноземних мов
педагогічних університетів

Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004

Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000

Відповідальний за випуск: **В.В.Бугаєнко**

Комп'ютерний набір та верстка: **Т.О.Осипова**

Здано в набір 12.01.04. Підписано до друку 23.02.04. Формат 60x84/16. Гарн.
Times New Roman Cur. Папір друк. Друк ризограф. Умовн. друк. арк. 7,0. Обл. -
вид. арк. 5,9. Тираж 150. Вид № 11.

СумДПУ ім. А.С.Макаренка

40002, Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ. Зам. №